תנ״ך · ראשונים · רש״י · כתובים

רש"י על קהלת

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על קהלת

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-קהלת/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 7
פסוק א 7
פסוק ב 7
פסוק ג 7
פסוק ד 7
פסוק ה 8
פסוק ו 8
פסוק ז 8
פסוק ח 8
פסוק ט 8
פסוק י 9
פסוק יא 9
פסוק יב 9
פסוק יג 9
פסוק יד 9
פסוק טו 9
פסוק טז 9
פסוק יז 10
פרק ב 10
פסוק א 10
פסוק ב 10
פסוק ג 10
פסוק ד 11
פסוק ה 11
פסוק ו 11
פסוק ח 11
פסוק ט 11
פסוק י 11
פסוק יא 11
פסוק יב 11
פסוק יג 12
פסוק יד 12
פסוק טו 12
פסוק טז 12
פסוק יז 12
פסוק יט 12
פסוק כ 12
פסוק כא 12
פסוק כב 13
פסוק כג 13
פסוק כד 13
פסוק כה 13
פסוק כו 13
פרק ג 13
פסוק א 13
פסוק ב 13
פסוק ג 14
פסוק ד 14
פסוק ה 14
פסוק ו 14
פסוק ז 14
פסוק ח 15
פסוק ט 15
פסוק י 15
פסוק יא 15
פסוק יב 15
פסוק יג 15
פסוק יד 15
פסוק טו 16
פסוק טז 16
פסוק יז 16
פסוק יח 16

פסוק יט 17
פסוק כא 17
פסוק כב 17
פרק ד 17
פסוק א 17
פסוק ב 18
פסוק ג 18
פסוק ד 18
פסוק ה 18
פסוק ו 18
פסוק ז 18
פסוק ח 18
פסוק ט 19
פסוק י 19
פסוק יא 19
פסוק יב 19
פסוק יג 19
פסוק יד 19
פסוק טו 20
פסוק טז 20
פסוק יז 20
פרק ה 20
פסוק א 20
פסוק ב 21
פסוק ג 21
פסוק ה 21
פסוק ו 21
פסוק ז 21
פסוק ח 22
פסוק ט 22
פסוק י 23
פסוק יא 23
פסוק יב 23
פסוק יג 23
פסוק יד 23
פסוק טו 23
פסוק טז 23
פסוק יז 24
פסוק יח 24
פסוק יט 24
פרק ו 24
פסוק א 24
פסוק ב 24
פסוק ג 25
פסוק ו 25
פסוק ז 25
פסוק ח 25
פסוק ט 25
פסוק י 26
פסוק יא 26
פסוק יב 26
פרק ז 26
פסוק א 26
פסוק ב 27
פסוק ג 27
פסוק ד 27
פסוק ו 27
פסוק ז 27
פסוק ח 28
פסוק ט 28
פסוק י 28
פסוק יא 28
פסוק יב 28
פסוק יג 29

פסוק יד 29
פסוק טו 29
פסוק טז 29
פסוק יז 29
פסוק יח 29
פסוק יט 30
פסוק כ 30
פסוק כא 30
פסוק כג 30
פסוק כד 31
פסוק כה 31
פסוק כו 31
פסוק כז 31
פסוק כח 31
פסוק כט 32
פרק ח 32
פסוק א 32
פסוק ב 32
פסוק ג 32
פסוק ד 33
פסוק ה 33
פסוק ו 33
פסוק ז 33
פסוק ח 33
פסוק ט 33
פסוק י 34
פסוק יא 34
פסוק יב 34
פסוק יג 34
פסוק יד 34
פסוק טו 35
פסוק טז 35
פסוק יז 35
פרק ט 35
פסוק א 35
פסוק ב 36
פסוק ג 37
פסוק ד 37
פסוק ה 37
פסוק ו 37
פסוק ז 37
פסוק ח 37
פסוק ט 38
פסוק י 38
פסוק יא 38
פסוק יב 38
פסוק טו 39
פסוק טז 39
פסוק יז 39
פסוק יח 39
פרק י 39
פסוק א 39
פסוק ב 40
פסוק ג 40
פסוק ד 40
פסוק ה 40
פסוק ו 40
פסוק ז 40
פסוק ח 40
פסוק ט 41
פסוק י 41
פסוק יא 41
פסוק יב 41
פסוק יג 42

פסוק יד 42
פסוק טו 42
פסוק טז 42
פסוק יז 42
פסוק יח 42
פסוק יט 43
פסוק כ 43
פרק יא 43
פסוק א 43
פסוק ב 43
פסוק ג 44
פסוק ד 44
פסוק ה 44
פסוק ו 45
פסוק ז 45
פסוק ח 45
פסוק ט 45
פסוק י 46
פרק יב 46
פסוק א 46
פסוק ב 46
פסוק ג 46
פסוק ד 46
פסוק ה 47
פסוק ו 47
פסוק ז 49
פסוק ח 49
פסוק ט 49
פסוק י 50
פסוק יא 50
פסוק יב 50
פסוק יג 50
פסוק יד 51

פרק א

פסוק א

דִּבְרֵי קֹהֶלֶת. כָּל־מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "דִּבְרֵי" אֵינוֹ אֶלָּא דִּבְרֵי תוֹכָחוֹת. "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה", "וַיִּשְׁמַע יְשָׁרוּן". "דִּבְרֵי עָמוֹס", "שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן". "דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ", "שַׂאֲלוּ־נָא וּרְאוּ אִם־יֹלֵד זָכָר וְגוֹ'". "אֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד", "וּבְלַיְלָה כְּקוֹץ מָנָד כָּלָהֶם". "דִּבְרֵי קֹהֶלֶת", "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ . . . כָּל־הַנְּחָלִים הוֹלְכִים אֶל־הַיָּם". כִּנָּה אֶת־הָרְשָׁעִים בְּחַמָּה וּלְבָנָה וְיָם, שֶׁאֵין לָהֶם מַתְּנַת שָׂכָר. כַּךְ שְׁנוּיָה בְּסִפְרֵי. וְלָמַדְתִּי מִשָּׁם שֶׁהָעִנְיָן מְדַבֵּר בָּרְשָׁעִים, וְהִמְשִׁילָם לְתַגְבֹּרֶת הַחַמָּה, שֶׁסּוֹפָהּ שׁוֹקַעַת. תּוֹסֶפֶת: דָּבָר אַחֵר: "כָּל־הַנְּחָלִים הוֹלְכִים אֶל־הַיָּם". מַה תַּלְמוּד לוֹמַר? בְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדַת אֱלִילִים נֶאֱמַר: שׁוֹטִים הַמִּשְׁתַּחֲוִים לַמַּיִם, סְבוּרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מַמָּשׁ לְפִי שֶׁרוֹאִין אֶת־הַיָּם הַגָּדוֹל, שֶׁכָּל־הַנְּחָלִים הוֹלְכִים בּוֹ, וְהוּא אֵינוֹ מָלֵא, וְאֵינָן יוֹדְעִין לְהָבִין כִּי אֶל הַמָּקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הוֹלְכִים, שָׁם הֵם שָׁבִים לְלֶכֶת, שֶׁמֵּימֵי הַנְּהָרוֹת הַהוֹלְכִים לְתוֹךְ הַיָּם, הֵם הַמַּיִם עַצְמָם שֶׁהָלְכוּ כְבָר. הֵם נוֹבְעוֹת מִתַּחַת הַתְּהוֹם וְהוֹלְכִים לְמַעְלָה מִן הַקַּרְקַע עַד הַיָּם וְחוֹזְרִים וְנוֹבְעִים; לְפִיכָךְ אֵין הַנְּהָרוֹת פּוֹסְקִים וְאֵין הַיָּם מָלֵא, וְלֹא מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מַמָּשׁ. עַד כַּאן:

קֹהֶלֶת. עַל־שֵׁם שֶׁקִּהֵל חָכְמוֹת הַרְבֵּה, וְכֵן בְּמָקוֹם אַחֵר קוֹרֵהוּ אָגוּר בֶּן־יָקֵה, שֶׁאָגַר כָּל־הַחָכְמָה וְהַקִּיאָהּ וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהָיָה אוֹמֵר כָּל־דְּבָרָיו בְּהַקְהֵל:

מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָם. עִיר הַחָכְמָה:

פסוק ב

הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת. קֹהֶלֶת קוֹרֵא תַּגֵּר וְאוֹמֵר עַל־כָּל־יְצִירַת שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית שֶׁהַכֹּל הֶבֶל שֶׁל הֲבָלִים הוּא:

הֲבֵל. "הֲבֵל" נָקוּד חֲטָף פַּתָּח לְפִי שֶׁהוּא דָּבוּק, כְּלוֹמַר, הֶבֶל שֶׁבַּהֲבָלִים. שִׁבְעַת הֲבָלִים כְּנֶגֶד מַעֲשֵׂה שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית:

פסוק ג

מַה־יִּתְרוֹן. שָׂכָר וּמוֹתָר:

תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ. תְּמוּרַת הַתּוֹרָה שֶׁהִיא קְרוּיָה אוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר "וְתוֹרָה אוֹר", כָּל־עָמָל שֶׁהוּא מַחֲלִיף בּוֹ אֶת־עֵסֶק הַתּוֹרָה, מַה־שָּׂכָר בּוֹ?:

פסוק ד

דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא. כָּל־מַה שֶׁהָרְשָׁע יָגַע וְעָמַל לַעֲשֹׂק וְלִגְזֹל אֵינוֹ מְבַלֶּה אֶת־מַעֲשָׂיו, כִּי הַדּוֹר הוֹלֵךְ וְדוֹר אַחֵר בָּא וְנוֹטֵל הַכֹּל מִיָּד בָּנָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, "בָּנָיו יִרְצוּ דַלִּים":

וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת. וּמִי הֵם הַמִּתְקַיְּמִים? הָעֲנָוִים הַנִּמּוּכִים, הַמַּגִּיעִין עַצְמָם עַד לָאָרֶץ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וַעֲנָוִים יִרְשׁוּ אָרֶץ". וּמִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא אוֹמֵר: כָּל־צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ אֶרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר, "כִּי תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ":

פסוק ה

וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא'. דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא, כַּאֲשֶׁר הַשֶּׁמֶשׁ תִּזְרַח שַׁחֲרִית וְתִשְׁקַע עַרְבִית וְתֵלֵךְ כָּל־הַלַּיְלָה, שׁוֹאֶפֶת לְשׁוּב אֶל־מְקוֹם אֲשֶׁר זָרְחָה אָתְמוֹל מִשָּׁם, שֶׁתִּזְרַח שָׁם גַּם הַיּוֹם:

פסוק ו

הָרוּחַ. רוּחוֹ שֶׁל שֶׁמֶשׁ, טלנ"ט בְּלַע"ז, כְּמוֹ "עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת":

וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב. גַּם מָחָר. כָּל־הֶקֶף וְסִבּוּב שֶׁסָּבַב אָתְמוֹל, הוּא מַקִּיף וְסוֹבֵב הַיּוֹם:

הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם. לְעוֹלָם בַּיּוֹם:

וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן. לְעוֹלָם בַּלַּיְלָה:

סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ. אֶל־פְּנֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב, שֶׁפְּעָמִים מְהַלַּכְתָּן בַּיּוֹם, וּפְעָמִים מְסַבַּבְתָּן בַּלַּיְלָה. בְּתַמּוּז מְהַלַּכְתָּן, וּבְטֵבֶת סוֹבַבְתָּן. אַף הָרְשָׁעִים, כָּל־מַה שֶּׁשִּׁמְשָׁן זוֹרַחַת סוֹפָן לִשְׁקֹעַ. כָּל־מַה שֶּׁהֵם הוֹלְכִים וּמִתְגַּבְּרִים, סוֹפָם לָשׁוּב אֶל מְקוֹם צַחֲנָתָם. מִמְּקוֹם הַטִּנּוֹפֶת בָּאוּ, וְלִמְקוֹם הַטִּנּוֹפֶת יֵלֵכוּ. וְכֵן:

פסוק ז

כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא. לְפִי שֶׁאֵינָן נִשְׁאָרִים בְּתוֹכוֹ, כִּי יַם אוֹקְיָנוֹס הוּא גָּבוֹהַּ מִכָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, "הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם וְגוֹ'". וּמֵהֵיכָן אָדָם שׁוֹפֵךְ? מִלְמַעְלָה לְמַטָּה. וְהַנְּחָלִים הוֹלְכִים בְּמִחְלוֹת תַּחַת הֶהָרִים מֵאוֹקְיָנוֹס, וְחוֹזְרִים וְנוֹבְעִים. וְזֶהוּ: "אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים". אַף הָרְשָׁע, כָּל־עֲמַת שֶׁבָּא כֵּן יֵלֵךְ:

פסוק ח

כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים וְגוֹ' לֹא תִשְׂבַּע עַיִן וְלֹא תִמָּלֵא אֹזֶן. מוֹסֵב עַל "מַה־יִּתְרוֹן". אִם מַחֲלִיף הוּא עֵסֶק הַתּוֹרָה לְדַבֵּר בְּדְבָרִים בְּטֵלִים, הֲרֵי הֵם יְגֵעִים, וְלֹא יוּכַל לְהַשִּׂיג אֶת־כֻּלָּם, וְאִם בְּמַרְאִית הָעַיִן בָּא לַעֲסֹק, עֵינוֹ לֹא תִשְׂבַּע, וְאִם בִּשְׁמִיעַת הָאֹזֶן, אָזְנוֹ לֹא תִמָּלֵא:

פסוק ט

מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וְגוֹ'. בְּכָל־מַה שֶּׁהוּא לָמֵד בְּדָבָר שֶׁהוּא חֲלִיפֵי הַשֶּׁמֶשׁ, אֵין בּוֹ חִדּוּשׁ; לֹא יִרְאֶה אֶלָּא מָה שֶּׁהָיָה כְּבָר, שֶׁנִּבְרָא בְּשִׁשֶּׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית. אֲבָל הַהוֹגֶה בַּתּוֹרָה, מוֹצֵא בָּהּ תָּמִיד חִדּוּשֵׁי טְעָמִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, "דַּדֵּיהֶ יְרַוּךְ בְּכָל־עֵת". מָה הַדַּד הַזֶּה, כָּל־זְמַן שֶׁהַתִּינוֹק מְמַשְׁמֵשׁ בּוֹ מוֹצֵא בּוֹ טַעַם, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה כֵּן. וְכֵן מְצִינוּ בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה, שֶׁאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקְנוֹס דְּבָרִים שֶׁלֹּא שְׁמָעָתַן אֹזֶן, בְּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה:

פסוק י

יֵשׁ דָּבָר. בָּא לְיַדֵּךְ תַּחַת הַשָּׁמָשׁ שֶׁיֹּאמַר לְךָ הָאוֹמֵר עָלָיו: "רְאֵה זֶה, דָּבָר חָדָשׁ הוּא", וְאֵינוֹ חָדָשׁ, שֶׁכְּבָר הָיָה בָּעוֹלָמִים שֶׁעָבְרוּ לְפָנֵינוּ, אֶלָּא שֶׁ"אֵין זִכָּרוֹן לָרִאשֹׁנִים", לְכָךְ דּוֹמֶה לִהְיוֹת חָדָשׁ:

פסוק יא

וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ. לְאַחֲרֵינוּ, לֹא יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן בַּדּוֹרוֹת שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרוֹנָה לָהֶם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה דּוֹרְשׁוֹ כְּנֶגֶד אִבּוּד זֵכֶר עֲמָלֵק, וְסוֹפוֹ לִמָּחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, "וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו":

פסוק יב

אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ. עַל־כָּל־הָעוֹלָם, וְלִבְסוֹף עַל יִשְׂרָאֵל, וְלִבְסוֹף עַל יְרוּשָׁלַיִם לְבַדָּהּ, וְלִבְסוֹף עַל מַקְלִי, שֶׁהָרֵי נֶאֱמַר: "הָיִיתִי מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָיִם". אֲבָל עַכְשָׁיו אֵינִי מֶלֶךְ:

פסוק יג

וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ. בַּתּוֹרָה, הִיא הַחָכְמָה, וּלְהִתְבּוֹנֵן בָּהּ עַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה הָרַע הָאָמוּר לְמַעְלָה הַנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמָשׁ, וּבִינוֹתִי בָּהּ שֶׁהוּא הָעִנְיָן הָרַע אֲשֶׁר נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְנֵי הָאָדָם "אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע":

עִנְיַן רָע. מִנְהָג רַע לָהֶם:

לַעֲנוֹת בּוֹ. לְהִתְנַהֵג בּוֹ. "עִנְיָן" יֵשׁ לְפָתְרוֹ לְשׁוֹן מָעוֹן וְדִירָה, וְיֵשׁ לְפָתְרוֹ לְשׁוֹן עִיּוּן וּמַחֲשָׁבָה, וְכֵן "לַעֲנוֹת בּוֹ":

נָתַן אֱלֹהִים. הֵנִיחַ לִפְנֵיהֶם:

פסוק יד

וּרְעוּת רוּחַ. שֶׁבֶר רוּחַ, כְּמוֹ "רֹעוּ עַמִּים וָחוֹתוּ". רוּחַ טלנ"ט. סוֹף הַמַּעֲשֶׂה בָּא לִידֵי כְּאֵב לֵב:

פסוק טו

מְעֻוָּת. בְּחַיָּיו לֹא יוּכַל לְתַקֵּן מִשֶּׁמֵּת. מִי שֶׁטָּרַח בְּעֶרֶב שַׁבָּת יֹאכַל בְּשַׁבָּת. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ עַל הַבָּא עַל הָעֶרְוָה וְהוֹלִיד מַמְזֵר, אוֹ עַל תַּלְמִיד חָכָם הַפּוֹרֵשׁ מִן הַתּוֹרָה, שֶׁהָיָה יָשָׁר מִתְּחִלָּתוֹ וְנִתְעַוֵּת:

וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת. זֶה שֶׁחִסֵּר עַצְמוֹ מִמִּנְיַן הַכְּשֵׁרִים, לֹא יוּכַל לְהִמָּנוֹת עִמָּהֶם בְּקִבּוּל שְׂכָרָם:

פסוק טז

דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי. עַכְשָׁיו שֶׁיָּרַדְתִּי מִגְּדֻלָּתִי, אֲנִי נוֹתֵן לִבִּי לֵאמֹר: "מִי יֹאמַר עָלַי שֶׁאָבֹא לִידֵי מִדָּה זוֹ"?: **אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְגוֹ'**:

פסוק יז

וָאֶתְּנָה עַכְשָׁיו אֶת־לִבִּי לְדַעַת אֶת־טֵיב הַחָכְמָה מַה סוֹפָהּ, וְאֶת־טֵיב הַהוֹלֵלוֹת וְהַסִּכְלוּת:
הוֹלֵלוֹת. שִׁעֲמוּם וְטֵרוּף הַדַּעַת, לְשׁוֹן עִרְבּוּב, כְּמוֹ "מָהוּל בַּמָּיִם":
וְשִׂכְלוּת. שְׁטוּת:
יָדַעְתִּי עַתָּה, שֶׁגַּם הַחָכְמָה יֵשׁ בּוֹ שֶׁבֶר רוּחַ, כִּי בְּרֹב הַחָכְמָה, אָדָם סוֹמֵךְ עַל רֹב חָכְמָתוֹ, וְאֵינוֹ מִתְרַחֵק מִן הָאִסּוּר, וּבָא רֹב־כָּעַס לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אֲנִי אָמַרְתִּי: "אַרְבֶּה סוּסִים, וְלֹא אָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה", וּבַסּוֹף הֲשִׁיבוֹתִי. אֲנִי אָמַרְתִּי: "אַרְבֶּה נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבִי", וַהֲרֵי נִכְתַּב עָלַי "נָשָׁיו הִטּוּ אֶת־לְבָבוֹ". וְכֵן הוּא אוֹמֵר שֶׁעַל רֹב חָכְמָתוֹ הוּא סָמַךְ, וְעָשָׂה כַּמָּה דְבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר "נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאָכָל":

פרק ב

פסוק א

אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי. הוֹאִיל וְכֵן הוּא, אֶחְדַּל לִי מִן הַחָכְמָה, וְאֶעֱסֹק בְּמִשְׁתֶּה תָּמִיד:
אַנַסְּכָה. לְשׁוֹן מֶסֶךְ יַיִן לִשְׁתּוֹת, כְּמוֹ, "מָסְכָה יֵינָהּ". עֵרוּב יַיִן בְּמַיִם לְתַקְּנוֹ אוֹ עֵרוּב בְּשָׂמִים בְּיַיִן לְקוֹנְדִיטוֹן:
וּרְאֵה בְטוּב. כְּמוֹ "וּרְאוֹת בְּטוּב":
וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל. שֶׁהֲרֵי רָאִיתִי בִּנְבוּאָה שֶׁהַרְבֵּה קִלְקוּלִים בָּאִים מִתּוֹךְ שְׂחוֹק. בֵּלְשַׁצַּר מֵת מִתּוֹךְ מִשְׁתֶּה, אַנְשֵׁי דּוֹר הַמַּבּוּל נִשְׁטְפוּ מִתּוֹךְ רֹב טוֹבָה שֶׁהִשְׁפַּעְתִּי לָהֶם:

פסוק ב

לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל. מְעֹרֶבֶת בִּבְכִי וַאֲנָחָה:
וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה. טוֹבָה עֹשָׂה? הֲרֵי סוֹפָהּ תּוּגָה:

פסוק ג

תַּרְתִּי בְלִבִּי. חָזַרְתִּי לָתוּר בְּלִבִּי לְהַחֲזִיק בְּכֻלָּן, בְּמִשְׁתֶּה, בְּחָכְמָה, וּבְסִכְלוּת, וְלִמְשֹׁךְ וּלְעַדֵּן בְּמִשְׁתֶּה הַיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי. כָּל־סְעֻדַּת עֹנֶג קְרוּיָה עַל שֵׁם הַיַּיִן:
וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה. אַף אִם בְּשָׂרִי נִמְשָׁךְ בַּיַּיִן, לִבִּי מִתְנַגֵּד בַּחָכְמָה, לְהַחֲזִיק בַּתּוֹרָה:
וְלָאֱחֹז בְּסִכְלוּת. בְּדִבְרִים הַדּוֹמִים לִי לְסִכְלוּת, שֶׁאָמַרְתִּי עֲלֵיהֶם, "לְאִיתִיאֵל וְאָכָל", וּכְגוֹן לְבִישַׁת שַׁעַטְנֵז וְכִלְאֵי הַכֶּרֶם, שֶׁהַשָּׂטָן וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מְשִׁיבִין עֲלֵיהֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, "טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה". וְגַם עַל שֶׁאוּיַל שֶׁנִּדְמָה בְּעֵינָיו סִכְלוּת לַהֲרוֹג מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה, מֵעוֹלֵל וְעַד יוֹנֵק, וְהִיא מִצְוַת הַמָּקוֹם, וְקוֹרֵא אוֹתָהּ סִכְלוּת:

פסוק ד
הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי. בִּימֵי גְדֻלָּתִי:

פסוק ה
עֵץ כָּל־פֶּרִי. שֶׁהָיָה שְׁלֹמֹה מַכִּיר בְּחָכְמָתוֹ אֶת־גִּידֵי הָאָרֶץ, אֵיזֶה גִּיד הוֹלֵךְ אֶל כּוֹשׁ וְנָטַע בּוֹ פִּלְפֵּלִין, אֵיזֶה הוֹלֵךְ לְאֶרֶץ חֲרוּבִין וְנָטַע בּוֹ חֲרוּבִין, שֶׁכָּל־גִּידֵי הָאֲרָצוֹת בָּאִים לְצִיּוֹן, שֶׁמִּשָּׁם מַשְׁתִּיתוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, "מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי". לְכָךְ נֶאֱמַר: "עֵץ כָּל־פֶּרִי", בְּמִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא:

פסוק ו
בְּרֵכוֹת מָיִם. כְּמִין בִּיבָרִים שֶׁל דָּגִים שֶׁחוֹפְרִין בְּקַרְקַע:

פסוק ח
וּסְגֻלַּת מְלָכִים. גִּנְזֵי מְלָכִים, זָהָב וְכֶסֶף וְאֶבֶן יְקָרָה שֶׁהַמְּלָכִים מְסַגְּלִים בְּגִנְזֵיהֶם:
וְהַמְּדִינוֹת. סְגֻלַּת כָּל־סוֹחֲרִים:
שָׁרִים וְשָׁרוֹת. מִינֵי כְלֵי זֶמֶר:
שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת. מַרְכֹּבוֹת נוֹי, עֲגָלוֹת צָב, וּבַלְשׁוֹן גְּמָרָא יֵשׁ: שִׁדָּה, תֵּיבָה וּמִגְדָּל:

פסוק ט
אַף חָכְמָתִי. גַּם חָכְמָתִי לֹא הִנַּחְתִּי בִּשְׁבִיל כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה, וְעָמְדָה לִי וְלֹא שִׁכַּחְתִּיהָ. דָּבָר אַחֵר: עָמְדָה לִי לְעֶזְרָה מִכָּל־אֵלֶּה:

פסוק י
לֹא אָצַלְתִּי. לֹא רִחַקְתִּי לְהַבְדִּיל מֵהֶם, וְכֵן, "וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ. . . "וַיִּתֵּן עַל . . . הַזְּקֵנִים", כְּמְנוֹרָה שֶׁמַּדְלִיקִין מִמֶּנָּה נֵרוֹת הַרְבֵּה וְאֵין אוֹרָהּ חָסֵר כְּלוּם:
וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי. וְאַחֲרֵי עֲשׂוֹתִי כָּל־אֵלֶּה, אֵין לִי מִכֻּלָּם אֶלָּא זֶה. רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר מַקְלוֹ, וְחַד אָמַר קִידּוֹ. מַקֵּידָה שֶׁל חֶרֶס שֶׁשּׂוֹתִין בָּהּ, וְיֵשׁ פּוֹתְרִים בְּמִדְרַשׁ אַגָּדָה כָּל־הָעִנְיָן בְּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְתַלְמִידִים וּבְבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת:
יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים. עַמֵּי הָאָרֶץ לִמְלֹאכֶת שָׂדוֹת וּכְרָמִים:

פסוק יא
וּפָנִיתִי. עַתָּה בְּכָל־מַעֲשַׂי, וְרוֹאֶה אֲנִי שֶׁאֵין יִתְרוֹן בָּהֶם, כִּי מִכֻּלָּם אֲנִי חָסֵר:

פסוק יב
וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה. פּוֹנֶה אֲנִי מִכָּל־עֲסָקַי לְהִתְבּוֹנֵן בַּתּוֹרָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת, עִנְיַן עֲבֵרוֹת:

כִּי מָה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ. לְהִתְחַנֵּן לוֹ עַל גְּזֵרָה שֶׁגָּזְרוּ עָלָיו וּכְבָר עֲשָׂאוּהוּ לְמַעֲשֵׂה הַגְּזֵרָה לְגָזְרָה, טוֹב לוֹ לְהִתְבּוֹנֵן תְּחִלָּה בְּמַעֲשָׂיו וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְבַקֵּשׁ:

פסוק יג

מִן־הַסִּכְלוּת. הוּא הָרֶשַׁע:

פסוק יד

הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ. בִּתְחִלַּת הַדָּבָר, מִסְתַּכֵּל מַה־יֶּהֱא בְּסוֹפָהּ:
וְיָדַעְתִּי גַּם־אָנִי. גַּם אֲנִי, אֲשֶׁר מְשַׁבֵּחַ אֶת־הֶחָכָם מִן הַכְּסִיל, יוֹדֵעַ שֶׁשְּׁנֵיהֶם יָמוּתוּ:

פסוק טו

וְאָמַרְתִּי . . . בְּלִבִּי וְגוֹ'. כְּלוֹמַר: לְפִי שֶׁשְּׁנֵיהֶם מֵתִים, שָׁמָּא אֲהַרְהֵר בְּלִבִּי מֵעַתָּה, כְּמִקֶּרֶה הָרָשָׁע גַּם אֲנִי יִקְרֵנִי, וְלָמָּה אֶהְיֶה צַדִּיק אָז יוֹתֵר?:
וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי. שֶׁאִם אַהַרְהֵר כֵּן, הֶבֶל הוּא, כִּי אֵין זִכְרוֹן הֶחָכָם וְהַכְּסִיל שָׁוִין; אַחֲרֵי מוֹתָן לֹא יִזָּכְרוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד, שֶׁזֶּה זִכְרוֹנוֹ לְטוֹבָה, וְזֶה זִכְרוֹנוֹ לְרָעָה:

פסוק טז

בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח. בִּשְׁבִיל אֲשֶׁר אֲנִי רוֹאֶה אֶת־הָרְשָׁעִים אֲשֶׁר הָיוּ כְּבָר וְהִצְלִיחוּ מְאֹד, וּבַיָּמִים הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם נִשְׁכְּחָה כָּל־גְּבוּרָתָם וְהַצָּלָחָתָם:
וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל. אֲנִי רוֹאֶה הַצַּדִּיקִים מַצְלִיחִים בְּמִיתָתָם וּמוֹעִילִים לִבְנֵיהֶם, כְּגוֹן, "וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְגוֹ'"; "זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ":

פסוק יז

וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים. שֶׁהָיָה מִתְנַבֵּא עַל דּוֹרוֹ שֶׁל רְחַבְעָם שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים:

פסוק יט

גַּם־זֶה הָבֶל. גַּם זֶה אֶחָד מִן הַהֲבָלִים שֶׁנִּבְרְאוּ בָעוֹלָם, שֶׁהֶחָכָם יָגֵעַ וְהַכְּסִיל יוֹרְשׁוֹ:

פסוק כ

וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ. שֶׁלֹּא לִיגַע וְלַעֲמֹל:

פסוק כא

כִּי־יֵשׁ אָדָם. מַשְׁמָעוֹ כִּפְשׁוּטוֹ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה בְּתַנְחוּמָא מְכַנֵּהוּ כְּלַפֵּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ, "וְעַל־דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם":
שֶׁעָמְלוֹ בְּחָכְמָה. שֶׁנֶּאֱמַר, "ה' בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ . . . בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ", וְלַבְּרִיּוֹת שֶׁלֹּא עָמְלוּ בוֹ נָתַן חֵלֶק בּוֹ:
גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה. וְהֵם נַעֲשׂוּ דּוֹר שֶׁל הֶבֶל, וְרַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ בְּדוֹר הַמַּבּוּל:

פסוק כב

כִּי מֶה־הָוָה וְגוֹ'. כִּי מַה מּוֹתָר הוֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וְשִׁבְרוֹן לִבּוֹ בְּעָמָל וּדְאָגָה שֶׁהוּא עָמֵל וּמֵנִיחַ לָאֲחֵרִים:

פסוק כג

עִנְיָנוֹ. מִנְהָגוֹ:

גַּם־זֶה. אֶחָד מִן הַהֲבָלִים הַנּוֹהֲגִים בָּעוֹלָם:

פסוק כד

אֵין טוֹב בָּאָדָם. בְּתָמִיהַּ, שֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה וְיַרְאֶה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב, כְּלוֹמַר, יִתֵּן לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עִם הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה, וְכֵן נֶאֱמַר לִיהוֹיָקִים, "אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ:

פסוק כה

כִּי מִי יֹאכַל וְגוֹ'. לָמָּה לֹא אֶשְׂמַח בְּחֶלְקִי, בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה? מִי רָאוּי לֶאֱכֹל אֶת־יְגִיעִי, וּמִי יְמַהֵר לְבָלְעָה מִבַּלְעָדַי?:

חוּץ מִמֶּנִּי. מִבַּלְעָדַי. זוּ מִדַּת הָרְשָׁעִים הִיא, שֶׁאוֹסְפִים לְצֹרֶךְ הָאֲחֵרִים:

פסוק כו

כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו. לִפְנֵי הָאֱלֹהִים הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה, "כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא":

נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה. לֵב לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת וְלִשְׁמֹחַ בְּחֶלְקוֹ, בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּכְסוּת נְקִיָּה:

וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן. מִנְהָג וּדְאָגָה לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס וְלָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, "וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדְּכַי עַל־בֵּית הָמָן":

גַּם־זֶה. אֶחָד מִן הַהֲבָלִים שֶׁנִּתְּנוּ לַבְּרִיּוֹת, שֶׁהֵם עֲמֵלִים וְאַחֵר נוֹטֵל:

פרק ג

פסוק א

לַכֹּל זְמָן. אַל יִשְׂמַח הָאוֹסֵף בְּהוֹן מֵהֶבֶל, כִּי אִם עַכְשָׁיו הוּא בְיָדוֹ, עוֹד יִירָשׁוּהוּ צַדִּיקִים, אֶלָּא שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן, כִּי לְכָל־דָּבָר יֵשׁ זְמַן קָבוּעַ מָתַי יִהְיֶה:

לְכָל־חֵפֶץ. לְכָל־דָּבָר. כָּל־הַדְּבָרִים קְרוּיִם חֲפָצִים בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה:

פסוק ב

עֵת לָלֶדֶת. לְתִשְׁעָה חֳדָשִׁים:

וְעֵת לָמוּת. קֶצֶב שָׁנוֹת שֶׁל כָּל־דּוֹר וָדוֹר:

עֵת לָטַעַת. גּוֹי וּמַמְלָכָה:
וְעֵת לַעֲקוֹר. עֵת יְבֹא לְהֵעָקֵר:

פסוק ג

עֵת לַהֲרוֹג. אוּמָּה שְׁלֵמָה, כְּשֶׁמַּגִּיעַ יוֹם פְּקֻדָּתָהּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג:
וְעֵת לִרְפּוֹא. שִׁבְרָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִצְרַיִם, "וְשָׁבוּ עַד־ה' וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם":
עֵת לִפְרוֹץ. חוֹמַת הָעִיר כְּשֶׁנִּגְזַר עָלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְחוֹמַת יְרוּשָׁלַיִם מְפֹרָצֶת:
וְעֵת לִבְנוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר, וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם:

פסוק ד

עֵת לִבְכּוֹת. בְּתִשְׁעָה בְאָב:
וְעֵת לִשְׂחוֹק. לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר, "אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ":
עֵת סְפוֹד. בִּימֵי אֵבֶל:
וְעֵת רְקוֹד. בַּחֲתָנִים וְכַלּוֹת:

פסוק ה

עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים. בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל מֻשְׁלָכִים בְּחֻרְבַּן הַבַּיִת, "תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ:"
וְעֵת כְּנוֹס אוֹתָם מִן הַגּוֹלָה, "וְהוֹשִׁיעָם ה' אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ:
עֵת לַחֲבוֹק. "כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבַּק הָאֵזוֹר וְגוֹ'":
וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק. "וְרִחַק ה' אֶת־הָאָדָם":

פסוק ו

עֵת לְבַקֵּשׁ. כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, אֶת־הָאֲבֵדֶת אֲבַקֵּשׁ. לְעִנְיַן נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל:
וְעֵת לְאַבֵּד. וְעֵת שֶׁאִבְּדָם בַּגּוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם".
עֵת לִשְׁמוֹר. "יְבָרֶכְךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ", כְּשֶׁאַתֶּם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ:
וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ. "וַיַּשְׁלֵכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת":

פסוק ז

עֵת לִקְרוֹעַ. מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, "וָאֶקְרַע אֶת־הַמַּמְלָכָה וְגוֹ'":
וְעֵת לִתְפּוֹר. "וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ. . . וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת":
עֵת לַחֲשׁוֹת. פְּעָמִים שֶׁאָדָם שׁוֹתֵק וּמְקַבֵּל שָׂכָר, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיִּדֹּם אַהֲרֹן", וְזָכָה שֶׁנִּתְיַחֵד הַדִּבּוּר עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיְדַבֵּר ה' אֶל־אַהֲרֹן. . . יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ":
וְעֵת לְדַבֵּר. "אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה"; "וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה"; "קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים":

פסוק ח

עֵת לָאֲהֹב. "וַאֲהֵבְךָ:"

וְעֵת לִשְׂנֹא. שֶׁנֶּאֱמַר, "כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים":

פסוק ט

מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה. מַה־יִּתְרוֹן שֶׁל עוֹשֶׂה רַע בְּכָל־שֶׁהוּא עָמֵל? גַּם הוּא עִתּוֹ יָבֹא וְהַכֹּל אָבַד:

פסוק י

הָעִנְיָן. הַמִּנְהָג:

לַעֲנוֹת. לְהִתְנַהֵג:

פסוק יא

יָפָה בְעִתּוֹ. בְּעֵת הַטּוֹבָה, יָפֶה הוּא לְבֹא תַּשְׁלוּם שְׂכַר מַעֲשֶׂה הַטּוֹב, וּבְעֵת הָרָעָה, רְאוּיָה הִיא לְתַשְׁלוּם מַעֲשֶׂה הָרָע:

גַּם אֶת־הָעֹלָם **נָתַן בְּלִבָּם וְגוֹ'**. גַּם אֶת־חָכְמַת הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן בְּלֵב הַבְּרִיּוֹת, לֹא נָתַן הַכֹּל בְּלֵב כָּל־אֶחָד וְאֶחָד, אֶלָּא זֶה קְצַת וְזֶה קְצַת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָדַעַת אוֹתוֹ, וְלֹא יֵדַע אֶת־עֵת פְּקֻדָּתוֹ, וּבַמֶּה יִכָּשֵׁל, כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן לֵב לָשׁוּב, שֶׁיִּדְאַג וְיֹאמַר: "הַיּוֹם אוֹ מָחָר אָמוּת". וּלְכָךְ, כָּתוּב כַּאן "הָעֹלָם" חָסֵר, לְשׁוֹן הֶעָלָמָה, שֶׁאִם יֵדַע הָאָדָם יוֹם מִיתָתוֹ קְרוֹבָה, לֹא יִבְנֶה בַּיִת וְלֹא יִטַּע כֶּרֶם. לְכָךְ הוּא אוֹמֵר שֶׁהַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ; זֶה שֶׁיֵּשׁ עֵת לְמִיתָה, דָּבָר יָפֶה הוּא, שֶׁסּוֹמֵךְ הָאָדָם לוֹמַר: "שֶׁמָּא עָדַיִן עֵת מִיתָתִי רָחוֹק", וּבוֹנֶה בַּיִת וְנוֹטֵעַ כֶּרֶם, וְזוּ יָפָה, שֶׁנֶּעְלַם מִן הַבְּרִיּוֹת:

פסוק יב

יָדַעְתִּי. עַתָּה, הוֹאִיל וְנֶעְלַם עֵת הַפְּקֻדָּה, כִּי אֵין טוֹב בַּבְּרִיּוֹת כִּי אִם לִשְׂמוֹחַ בְּחֶלְקָן וְלַעֲשׂוֹת הַטּוֹב בְּעֵינֵי בוֹרְאוֹ בְּעוֹד שֶׁהוּא חָי:

פסוק יג

וְרָאָה טוֹב. תּוֹרָה וּמִצְוֹת:

פסוק יד

יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, הוּא רָאוּי לִהְיוֹת לְעוֹלָם, וְאֵין לְשַׁנּוֹתוֹ, לֹא בְּתוֹסֶפֶת וְלֹא בְּגֵרָעוֹן, וּכְשֶׁנִּשְׁתַּנָּה, הָאֱלֹהִים צִוָּה וְעָשָׂה שֶׁיִּשְׁתַּנָּה, כְּדֵי שֶׁיִּירְאוּ מִלְּפָנָיו. אוֹקְיָנוֹס פָּרַץ גְּבוּלוֹ בְּדוֹר אֱנוֹשׁ וְהֵצִיף שְׁלִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו. שִׁבְעַת יָמִים נִשְׁתַּנָּה הִלּוּךְ הַחַמָּה בְּדוֹר הַמַּבּוּל, לִזְרוֹחַ בְּמַעֲרָב וְלִשְׁקוֹעַ בְּמִזְרָח, כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו. חַמָּה חֲזָרָה לַאֲחוֹרֶיהָ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ, וּבִימֵי אָחָז

אָבִיו, נִתְקַצֵּר הַיּוֹם וְנִתְרַבָּה הַלַּיְלָה בְּיוֹם מוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא נִסְפָּד. כָּל־זֶה כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו. לְפִיכָךְ, אֵין טוֹב לָאָדָם לַעֲסוֹק אֶלָּא בְּמִצְוָתוֹ וְלִירָא מִלְּפָנָיו:

פסוק טו

מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא. מַה־שֶּׁהָיָה מִלְּפָנֵינוּ, כְּבָר הוּא עָשׂוּי וּרְאִינוּהוּ אוֹ שְׁמַעְנוּהוּ מֵאֲחֵרִים שֶׁרָאוּהוּ, וְיֵשׁ לָנוּ לְהָעִיד עָלָיו שֶׁרָאִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבַקֵּשׁ אֶת־הַנִּרְדָּפִים. יַעֲקֹב נִרְדָּף, עֵשָׂו רוֹדֵף. "וְאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי". מְצָרִים רוֹדְפִים אֶת־יִשְׂרָאֵל; מִצְרַיִם טָבְעוּ בַיָּם, וְיִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בְיָד רָמָה:

וַאֲשֶׁר. עֲתִיד לִהְיוֹת עוֹד בָּאַחֲרוֹנָה, הוּא דָּגְמַת מַה שֶּׁכְּבָר הָיָה. כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה, כֵּן בָּאַחֲרוֹנָה. אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁנֶּה מִדּוֹתָיו בָּעוֹלָם:

וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף. לְפָרַע מִן הָרוֹדֵף, לְפִיכָךְ, מַה־יִּתְרוֹנוֹ שֶׁל עוֹשֵׂה הָרָעָה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל? הֲרֵי סוֹפוֹ לְהִשְׁתַּלֵּם:

פסוק טז

מָקוֹם הַמִּשְׁפָּט וְגוֹ'. רָאִיתִי בְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מָקוֹם לִשְׁכַּת הַגָּזִית בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁהָיְתָה "מְלֵאתִי מִשְׁפָּט". שְׁמָה יִשְׁפְּטוּ רֶשַׁע, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, "רְאֹשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ", וְרָאִיתִי פֶּרְעָנוּתָם:

מָקוֹם הַצֶּדֶק. שֹׁעַר הַתֶּוֶךְ, שֶׁהָיָה מָקוֹם חִתּוּךְ הֲלָכוֹת:

שָׁמָּה הָרֶשַׁע. שָׁם יֵשְׁבוּ שׁוֹרְכִים, רַב־סָרִיס, נֶרְגַל שַׂרְאֶצֶר, רַב־מָג, וּנְבוּכַדְנֶצַּר וְחֵילוֹתָיו, וְדָנִין אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּיִסּוּרִים קָשִׁים וּמִשְׁפְּטֵי מָוֶת:

שָׁמָּה הָרֶשַׁע. טַעֲמוֹ לְמַעְלָה, לוֹמַר שֶׁהוּא שָׁם דָּבָר כְּמוֹ הָרֶשַׁע (וְהָיָה רָאוּי לִנָּקֵד בְּסֶגּוֹ"ל הָרֵי"ש, אֶלָּא לְפִי שֶׁהוּא סוֹף פָּסוּק, נָהֲפַךְ לִנָּקֵד קָמַ"ץ גָּדוֹל, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁבְּכָל־מָקוֹם לֹא מָצִינוּ לוֹ עוֹד שֶׁמִּתְהַפֵּךְ בְּאֶתְנַחְתָּא וְסוֹף פָּסוּק):

פסוק יז

אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי וְגוֹ'. לְפִיכָךְ אֲנִי אוֹמֵר, אֶת־הַכֹּל שׁוֹפֵט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַחַר זְמַן; וְאַף־עַל־פִּי שֶׁמִּתְעַכֵּב הַדָּבָר, סוֹפוֹ לָבֹא אֶל שַׁעְתּוֹ. כִּי שָׁעָה יֵשׁ לְכָל־חֵפֶץ, אַף לְפֻרְעָנוּת. וְלִפְקֻדַּת הַדִּין יֵשׁ עֵת מָתַי יָבֹא:

וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁעָשָׂה, **שָׁם** יִשְׁפְּטוּהוּ בְּבֹא עֵת הַפְּקֻדָּה. שָׁם בְּאוֹתוֹ הָעֵת נִתָּן זְמַן לְכָל־הַמַּעֲשֶׂה לְהִשָּׁפֵט עָלָיו. אַבֵּב חוּטְרֵי מִילֵי וְאַבֵּי דְּרֵי חוּשְׁבָּנָא:

פסוק יח

אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי. בִּרְאוֹתִי כָּל־זֹאת:

עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם. שֶׁאָחֲזוּ לָהֶם מִדַּת גַּאֲוָה לִנְהוֹג שְׂרָרָה וְרַבָּנוּת בִּקְטַנִּים מֵהֶם:

לְבָרָם. (סְפָרִים אֲחֵרִים: לְבָרְרָם) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹדִיעָם שֶׁאֵין שְׂרֵרוֹתָם כְּלוּם, וּלְהַרְאוֹתָם שֶׁהֵם, וְאַף הַשָּׂרִים וְהַמְּלָכִים:

בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם. כִּשְׁאָר בְּהֵמָה וְחַיָּה הֵמָּה לְעַצְמָם:

פסוק יט

כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וְגוֹ'. הוּא טַעַם הַדָּבָר, אֲשֶׁר נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִקְרֶה וּפֶגַע לִבְנֵי אָדָם, וְיֵשׁ מִקְרֶה וּפֶגַע לִבְהֵמָה, וּמִקְרֶה אֶחָד לִשְׁנֵיהֶם נָתַן, כִּי, כְּשֵׁם שֶׁזֶּה מֵת, כַּךְ זֶה מֵת:

וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן. וְיִתְרוֹנוֹ וְהַצְלָחָתוֹ שֶׁל אָדָם יוֹתֵר מִן הַבְּהֵמָה אֵינוֹ נִרְאֶה מִשָּׁמַיִם, כִּי הַכֹּל נֶהְפָּךְ לִהְיוֹת הֶבֶל לָשׁוּב אֶל הֶעָפָר:

פסוק כא

מִי יוֹדֵעַ. כְּמוֹ, "מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב". מִי הוּא אֲשֶׁר מֵבִין וְנוֹתֵן לֵב שָׁרוּחַ בְּנֵי אָדָם הִיא הָעוֹלָה לְמַעְלָה וְעוֹמֶדֶת בְּדִין, וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הִיא הַיּוֹרֶדֶת לְמַטָּה לָאָרֶץ, וְאֵין לָהּ לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, וְצָרִיךְ שֶׁלֹּא לְהִתְנַהֵג כִּבְהֵמָה שֶׁאֵינָהּ מַקְפֶּדֶת עַל מַעֲשֶׂיהָ:

פסוק כב

וְרָאִיתִי. בְּכָל־אֵלֶּה:

כִּי אֵין טוֹב. לָאָדָם:

מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו. מִיְּגִיעַ כַּפָּיו יִשְׂמַח וְיֹאכַל, וְלֹא לְהַרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ לַחֲמוֹד לְהִתְעַשֵּׁר, לְהַרְבּוֹת לֹא לוֹ:

כִּי הוּא חֶלְקוֹ. יְגִיעַ כַּפָּיו הוּא הַחֵלֶק הַנִּתָּן לוֹ מִשָּׁמַיִם, וּבוֹ יִשְׂמַח:

כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת. לְאַחַר שֶׁמֵּת, בְּמָה שֶׁיִּהְיֶה לְבָנָיו, אִם יַצְלִיחוּ גַּם הֵם בָּעֹשֶׁר שֶׁאָסַף הוּא וְהֵנִיחַ לָהֶם, אוֹ לֹא יַצְלִיחוּ:

פרק ד

פסוק א

וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה. בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ:

אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים. הַנַּעֲשִׂים עֲשׁוּקִים בְּגֵיהִנֹּם בַּמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים:

תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ. תַּחַת חֲלִיפִים שֶׁל הַתּוֹרָה:

וְהִנֵּה דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים. בּוֹכִים עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶם הָעֲשׁוּקוֹת בְּיַד מַלְאֲכֵי מַשְׁחִית וְאַכְזָרִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, "עִבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ"; אֵלּוּ יוֹרְדֵי גֵּיהִנֹּם. וְאַף מִקְרָא זֶה כַּךְ נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי:

וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ. עוֹשְׁקֵיהֶם מַכְרִיחִים וְתוֹקְפִים אוֹתָם בְּכֹחַ:

פסוק ב

שֶׁכְּבָר מֵתוּ. עַד שֶׁלֹּא שָׁלַט בָּהֶם יֵצֶר הָרַע הָיָה לִדְחוֹתָם מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּגוֹן אָבוֹת הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁלֹּא נַעֲנָה מֹשֶׁה אֶלָּא עַל יְדֵיהֶן, וּכְגוֹן דָּוִד אָבִי, שֶׁלֹּא נַעֲנֵיתִי אֲנִי בְּכ"ד רְנָנוֹת עַד שֶׁאָמַרְתִּי, "זָכְרָה לְחַסְדֵי דָוִד עַבְדֶּךָ":

פסוק ג

עֲדָן. עֲדַיִן:

אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה. רָאִיתִי בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת, אֵלּוּ תתקע"ד דּוֹרוֹת שֶׁקָּמְטוּ לְהִבָּרְאוֹת וְלֹא נִבְרְאוּ:

פסוק ד

וָרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל. הֵן הָעֲבֵרוֹת, שֶׁהֵן עָמָל בְּעֵינֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

וְאֶת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה. שֶׁאֵינוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֶלָּא לְקִנְאַת אִישׁ מֵרֵעֵהוּ, שֶׁשְּׂנִיאֵהוּ הֶבֶל:

כִּי הִיא קִנְאַת אִישׁ. אֲשֶׁר הִיא קִנְאַת אִישׁ מֵרֵעֵהוּ:

פסוק ה

הַכְּסִיל. הָרָשָׁע:

חֹבֵק אֶת־יָדָיו. וְאֵינוֹ יָגֵעַ, וְאֵינוֹ אוֹכֵל אֶלָּא מִן הַגָּזֵל:

וְאוֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ. לְיוֹם הַדִּין שֶׁרוֹאֶה צַדִּיקִים בְּכָבוֹד, וְהוּא נִדּוֹן. כַּךְ נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי:

פסוק ו

טוֹב מְלֹא כַף נָחַת. לִהְיוֹת קוֹנֶה נְכָסִים מְעַט מִיגִיעוֹ, שֶׁיְּהֵא בָהֶן נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ:

מִמְּלֹא חָפְנַיִם. נְכָסִים הַרְבֵּה בַּעֲבֵרָה, שֶׁהוּא עָמָל וְעַצְבוּת רוּחַ לִפְנֵי הַמָּקוֹם:

פסוק ז

תַּחַת הַשָּׁמָשׁ. כְּמוֹ "תַּחַת הַשָּׁמַיִם":

פסוק ח

יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁעוֹשֶׂה דְּבָרָיו בִּיחִידִי:

גַּם בֵּן וָאָח אֵין לוֹ. אִם תַּלְמִיד חָכָם הוּא, אֵינוֹ קוֹנֶה לוֹ תַּלְמִיד שֶׁהוּא כְּבֵן, וְלֹא חָבֵר שֶׁהוּא כְּאָח. וְאִם רָוִק הוּא, אֵינוּ נוֹשֵׂא אִשָּׁה לִהְיוֹת לוֹ כְּאָח לְעֵזֶר וּלְהוֹלִיד בֵּן. וְאִם סוֹחֵר הוּא, אֵינוֹ קוֹנֶה לוֹ שֻׁתָּפִים, וְיוֹצֵא לְדֶרֶךְ יְחִידִי:

וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ. יָגֵעַ בְּגִירְסָא, וְאִם סוֹחֵר הוּא, עָמָל בִּפְרַקְמַטְיָא:

גַּם־עֵינוֹ לֹא תִשְׂבַּע עֹשֶׁר. לֹא יְהֵא שָׂבֵעַ בְּטַעֲמֵי תוֹרָה, שֶׁהַרְבֵּה תוֹרָה לוֹמֵד אָדָם מִתַּלְמִידָיו. וּלְעִנְיַן הַמָּמוֹן, רוֹדֵף תָּמִיד אַחַר הַמָּמוֹן:

וּלְמִי אֲנִי עָמֵל. מֵאַחַר שֶׁאֵינִי מַעֲמִיד תַּלְמִידִים, וְאֵינִי נוֹשֵׂא אִשָּׁה לְהוֹלִיד בָּנִים:

פסוק ט

טוֹבִים הַשְּׁנַיִם. לְכָל־דָּבָר:

מִן־הָאֶחָד. לְפִיכָךְ, יְקָנֶה לוֹ אָדָם חָבֵר וְיִשָּׂא אִשָּׁה, אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם יוֹתֵר רֶוַח בַּעֲמָלָם. הַרְבֵּה מְלָאכָה נַעֲשֵׂית בִּשְׁנַיִם, שֶׁאֵין הַיְחִיד מַתְחִיל בָּהּ לְבַדּוֹ:

פסוק י

כִּי אִם־יִפֹּלוּ. כְּמַשְׁמָעוֹ. וּלְעִנְיַן הַמִּשְׁנָה, אִם תִּקְפָּה עָלָיו מִשְׁנָה שֶׁלּוֹ, חֲבֵרוֹ מַחֲזִירָהּ לוֹ, אוֹ אִם יִכָּשֵׁל וְלֹא דִקְדֵּק אֶת־אֲשֶׁר שָׁמַע מִפִּי רַבּוֹ, בָּא חֲבֵירוֹ וּמַעֲמִידוֹ עַל הָאֱמֶת:

וְאִי לוֹ. וְאוֹי לוֹ:

פסוק יא

וְחַם לָהֶם. כְּמַשְׁמָעוֹ, וּלְעִנְיַן זָכָר וּנְקֵבָה, מִתְחַמְּמִים זֶה מִזֶּה וּמוֹלִידִים:

פסוק יב

וְאִם יִתְקְפוֹ הָאֶחָד. אִם בָּאוּ לִסְטִים עָלָיו לְתָקְפוֹ אִם שְׁנַיִם הֵם, יַעַמְדוּ לְנֶגְדּוֹ, וְכָל־שֶׁכֵּן אִם ג' הֵם, וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק. דָּבָר אַחֵר: מִי שֶׁהוּא תַּלְמִיד חָכָם, וּבְנוֹ וּבֶן־בְּנוֹ, שׁוּב אֵין תּוֹרָה פוֹסֶקֶת מִזַּרְעוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, "לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ". דָּבָר אַחֵר: חוּט הַמְשֻׁלָּשׁ בְּמִקְרָא וּבְמִשְׁנָה וּבְדֶרֶךְ אֶרֶץ לֹא בִמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא. בְּפָנִים אֲחֵרִים נִדְרַשׁ בַּמִּדְרָשׁ: "יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי" לוֹ, אֲבָל אֵין סוֹף כָּל־הַמִּקְרָאוֹת הַלָּלוּ מִתְיַשֵּׁב עָלֵיהֶם:

פסוק יג

טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם. זֶה יֵצֶר טוֹב, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ יֶלֶד? שֶׁאֵינוֹ בָא בְּאָדָם עַד י"ג שָׁנָה:

מִסְכֵּן. שֶׁאֵין הָאֲבָרִים שׁוֹמְעִים לוֹ כְּמוֹ לְיֵצֶר הָרָע:

חָכָם. שֶׁמַּשְׂכִּיל אֶת־הָאָדָם לְדֶרֶךְ טוֹבָה:

מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל. זֶה יֵצֶר הָרַע, שֶׁהוּא שַׁלִּיט עַל כָּל־הָאֲבָרִים. זָקֵן. שֶׁמִּשָּׁעָה שֶׁנּוֹלַד הַוְּלָד, הוּא נָתוּן בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ": **וּכְסִיל**. שֶׁמַּתְעֵהוּ בְּדֶרֶךְ רָעָה, כַּךְ נִדְרַשׁ בַּמִּדְרָשׁ:

אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד. שֶׁהָרֵי הִזְקִין, וְאֵינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכֵחָה:

פסוק יד

כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ. מִמְּקוֹם הַטִּנּוֹפֶת וְסִרְחוֹן, כְּדִמְתַרְגְּמִינַן "וַיִּבְאַשׁ" וּסְרִי:

כִּי גַם בְּמַלְכוּתוֹ. מִשֶּׁמָּלַךְ בְּאָדָם, נוֹלַד הָרֹשׁ הַמְסֻכָּן הַטּוֹב מִמֶּנּוּ, וּבָא מִתּוֹךְ טָהֳרָה וְלֹא מִתּוֹךְ טִנּוֹפֶת הָרֶחֶם, כַּךְ דְּרָשׁוּהוּ בַּמִּדְרָשׁ. דָּבָר אַחֵר: "כִּי טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְגוֹ'" כְּמַשְׁמָעוֹ. "אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד", שֶׁכְּבָר הִזְקִין בְּרֹשְׁעוֹ וּכְסִילוּתוֹ. "כִּי מִבֵּית הָאֲסוּרִים יָצָא

לְמָלְךְ", כִּי הַיֶּלֶד הַמִּסְכֵּן, סוֹפוֹ שֶׁיֹּאמְרוּ עָלָיו שֶׁיָּצָא לְמָלְךְ מִתּוֹךְ עָנְיוֹ וּמִבֵּית אֲסוּרָיו, שֶׁהֲרֵי סַמָּ"ךְ שֶׁל הָסוּרִים נָקוּד רָפֵי, וַהֲרֵי הוּא כְּמוֹ "הָאֲסוּרִים". (סְפָרִים אֲחֵרִים: כְּמוֹ, "וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי", כְּמוֹ יַאֲהֵל) שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיוֹסֵף, שֶׁמִּלַּךְ מִתּוֹךְ יְצִיאַת בֵּית הָאֲסוּרִים. וְכֵן דָּוִד, "אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן":

כִּי גַם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ. כִּי כָּשֵׁר וְהָגוּן הוּא שֶׁיִּמְלֹךְ, כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ הוּא נֶהְפַּךְ מִמְּנַהַג הַשְּׁרָרָה וּמַקְטִין עַצְמוֹ אֵצֶל הַחֲכָמִים כְּמִדַּת הָרְשִׁים, וְכֵן, "וְעִיר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד", שֶׁיֵּהָפֵךְ וְיִשְׁתַּנֶּה לוֹ מִמַּה שֶׁהָיָה כְּעֵיר פֶּרֶא, וְיֵעָשֶׂה אָדָם:

נוֹלַד. נַעֲשָׂה, וּלְשׁוֹן הֹוֶה הוּא:

פסוק טו

רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים וְגוֹ'. מָצָאתִי בְּמִדְרַשׁ הַסֵּפֶר הַזֶּה: "זֶה דּוֹר הַמַּבּוּל, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם 'וּמִכָּל־הַחַי'":

עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי. אֲשֶׁר יִתְקַיֵּם תַּחַת אוֹתוֹ הַדּוֹר, שֶׁהֵם נֹחַ וּבָנָיו:

פסוק טז

אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם. פְּרִים וְרְבִים הָיוּ יוֹתֵר מִדַּאי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, "זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם". אִשָּׁה מִתְעַבֶּרֶת וְיוֹלֶדֶת לִשְׁלֹשָׁה יָמִים. "יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם":

לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם. אֵין קֵץ לְכָל־טוֹב שֶׁהָיָה לִפְנֵיהֶם, וְהַכֹּל אָבַד, וּבְרָעַב שְׁאוֹל יֵחַתּוּ:

גַּם הָאַחֲרוֹנִים. דּוֹר הַפְּלָגָה:

לֹא יִשְׂמְחוּ. גַּם הֵם בַּטּוֹב הַנִּתָּן בְּיָדָם:

כִּי־גַם־זֶה. סוֹפוֹ שֶׁל הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ כַּאֲשֶׁר אָדָם מְהַלֵּךְ אַחַר יִצְרוֹ:

פסוק יז

שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים. הֱיֵאךְ תֵּלֵךְ. אִם תָּבִיא תּוֹדָה וְנִדְבַת שְׁלָמִים, הוּא הַטּוֹב, וּשְׁמֹר עַצְמְךָ, שֶׁלֹּא תִצְטָרֵךְ לֵילֵךְ בַּהֲבָאַת חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת:

וְקָרוֹב. הֱוֵי לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וֱהֱוֵי טוֹב וְקָרוֹב לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח. שֶׁיֵּחֶטְא וְיָבִיא קָרְבָּן:

כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע. אֵין הַכְּסִיל מֵבִין שֶׁהוּא עוֹשֶׂה רַע לְעַצְמוֹ:

פרק ה

פסוק א

לְהוֹצִיא דָּבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים. לְדַבֵּר קְשֶׁה כְּלַפֵּי מַעְלָה:

כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ. וַאֲפִלּוּ חַלָּשׁ מִלְּמַעְלָה וְגִבּוֹר מִלְּמַטָּה, אֵימַת חַלָּשׁ עַל הַגִּבּוֹר, וְכָל־שֶׁכֵּן גִּבּוֹר לְמַעְלָה וְחַלָּשׁ לְמַטָּה:

פסוק ב

כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן. כִּי דֶּרֶךְ הַחֲלוֹם לָבוֹא בְּרֹב הִרְהוּרִים שֶׁאָדָם מְעַיֵּן וּמְהַרְהֵר בַּיּוֹם, וְדֶרֶךְ קוֹל כְּסִיל לָבוֹא בְּרֹב דְּבָרִים, כִּי בְּהַרְבּוֹתוֹ דְּבָרִים, מוֹצִיא קוֹל שֶׁל כְּסִילוּת מִפִּיו, כִּי לֹא יֶחְדַּל פֶּשַׁע, לְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר: "יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים":

פסוק ג

אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים. אֵין חֵפֶץ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרְשָׁעִים הַנּוֹדָרִים וְאֵין מְשַׁלְּמִים:

פסוק ה

אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ. בְּנֶדֶר:

לַחֲטִיא אֶת־בְּשָׂרֶךָ. שֶׁיִּפָּקֵד הֶעָוֹן עַל־בָּנֶיךָ:

וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ. שֶׁלִּחַ הַבָּא לְתָבְעֲךָ צְדָקָה שֶׁפְּסַקְתָּ בְּרַבִּים:

כִּי שְׁגָגָה הִיא. בִּשְׁגָגָה פְּסַקְתִּיהָ. כְּסָבוּר הָיִיתִי שֶׁתִּהְיֶה יְכֹלֶת בְּיָדִי לִתֵּן:

וְחַבָּל אֶת־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. מִצְוֹת שֶׁהָיוּ בְיָדֶיךָ, שֶׁעָשִׂיתָ כְּבָר, אֲבַדְתָּם. כַּךְ נִדְרֹשׁ בַּמִּדְרָשׁ:

עַל־קוֹלֶךָ. בִּשְׁבִיל קוֹלֶךָ:

פסוק ו

כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וְגוֹ'. אֲשֶׁר כָּל־מַה שֶּׁאֹמְרוּ לְךָ חֲלוֹמוֹת וּנְבִיאֵי הֶבֶל וּדְבָרִים הַרְבֵּה לִפְרֹשׁ מֵאֵת הַמָּקוֹם:

כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא. הֲרֵי "כִּי" מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן "אֶלָּא". אַל תִּשְׁמַע אֶל הַחֲלוֹמוֹת, אֶלָּא אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא:

פסוק ז

אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק וְגוֹ'. אִם תִּרְאֶה בַּמְּדִינָה שֶׁהֵם עוֹשְׁקִים אֶת־הָרָשִׁים וְגוֹזְלִים אֶת־הַמִּשְׁפָּט וְאֶת הַצֶּדֶק:

אַל־תִּתְמַהּ. עַל חֶפְצוֹ שֶׁל מָקוֹם כְּשֶׁיְּבִיא עֲלֵיהֶם רָעָה:

כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר. וְרוֹאֶה אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם, וּגְבוֹהִים יֵשׁ עֲלֵיהֶם הָעוֹשִׂים שְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם וְיָדָם תַּקִּיפָה לִפְרַע מֵהֶם:

וְגֵזֶל מִשְׁפָּט. גָּזֵל שֶׁל מִשְׁפָּט. לְפִי שֶׁהוּא דָבוּק, הוּא נָקוּד "גֵּזֶל", פַּתָּח קָטָן, שֶׁאִם לֹא הָיָה דָבוּק, הָיָה נָקוּד "גָּזֵל" קָמַץ. עִנְיָן אַחֵר: אִם תִּרְאֶה שֶׁהֵם עוֹשְׁקִים רָשִׁים וְגוֹזְלִים מִשְׁפָּט, וְרוֹאֶה אַתָּה צֶדֶק בָּא לָעִיר, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁפִּיעַ לָהֶם טוֹבָה, וְאֵינוֹ נִפְרָע מֵהֶם, אַל תִּתְמַהּ עַל חֶפְצוֹ שֶׁל מָקוֹם, כִּי כֵן דַּרְכּוֹ, לְהַאֲרִיךְ אַפּוֹ:

כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר. מַמְתִּין עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם:

וּגְבֹהִים. יֵשׁ לוֹ עֲלֵיהֶם לִפְרַע מֵהֶם בְּבֹא עֵת פְּקֻדָּתָם, כְּמוֹ: "לֹא־תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי"; "שֹׁמֵר אֱמֶנִים"; "שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר":

פסוק ח

וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא. וְיִתְרוֹן שֶׁל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, שֶׁהֵם מִתְגָּאִים וּמַכְעִיסִים לַמָּקוֹם, בַּכֹּל הוּא. בְּכָל־דָּבָר הוּא עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתוֹ לִפְרַע וַאֲפִילוּ עַל יְדֵי יִתּוּשִׁין, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה לְטִיטוּס:

מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נַעֲשֶׂה פּוֹעֵל לְצִיּוֹן לְתִבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ מִמַּחֲרִיבֶיהָ, וּלְשַׁלֵּם שְׂכָרָהּ לְבוֹנֶיהָ:

פסוק ט

אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כָּסֶף. אוֹהֵב מְצוֹת לֹא יִשְׂבַּע מֵהֶם:

וּמִי אֹהֵב בָּהָמוֹן. מְצוֹת רַבּוֹת:

לֹא תְבוּאָה. וְאֵין בְּאֶחָד מֵהֶם מִצְוָה מְסֻיֶּמֶת וְנִכֶּרֶת, כְּגוֹן בִּנְיַן בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ וּבֵית הַכְּנֶסֶת וְסֵפֶר תּוֹרָה נָאֶה:

גַּם־זֶה הָבֶל. כַּךְ נִדְרָשִׁים שְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ בַּמִּדְרָשׁ, וְעוֹד פָּנִים אֲחֵרִים הֲגוּנִים, אַךְ זֶה הִקְדַּמְתִּי לְפִי שֶׁהוּא מֵעִנְיַן "וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם", שֶׁסְּמָכָן הַכָּתוּב יַחַד.

דָּבָר אַחֵר: **וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא**. שִׂכַּר עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה חָשׁוּב הוּא עַל הַכֹּל, שֶׁאֲפִלּוּ הוּא מֶלֶךְ, צָרִיךְ הוּא לִהְיוֹת נֶעֱבָד לְשָׂדֶה; אִם עָשְׂתָה הָאָרֶץ פֵּרוֹת, יֵשׁ לוֹ מַה יֹּאכַל, וְאִם לָאו, מֵת בְּרָעָב:

אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כָּסֶף. לֹא יֹאכַל כֶּסֶף:

וּמִי אֹהֵב בָּהָמוֹן. בְּמָמוֹן:

לֹא תְבוּאָה. שֶׁאֵינוֹ אוֹסֵף לוֹ פֵּרוֹת, גַּם־זֶה הָבֶל.

דָּבָר אַחֵר: **וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא**. שִׂכָּרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּכָל־דִּבְרֵי תוֹרָה הוּא, בֵּין בְּמִקְרָא, בֵּין בְּמִשְׁנָה, בֵּין בִּגְמָרָא:

מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד. מֶלֶךְ בְּמִקְרָא וּבְמִשְׁנָה עוֹדֵנוּ צָרִיךְ לִהְיוֹת נֶעֱבָד לְבַעַל גְּמָרָא, שֶׁהוּא מְסַדֵּר לְפָנָיו הוֹרָאוֹת אִסּוּר וְהֶתֵּר, טֻמְאָה וְטָהֳרָה, וְדִינִין:

אוֹהֵב כֶּסֶף. אוֹהֵב תּוֹרָה אֵינוֹ שָׂבֵעַ בָּהּ:

וְאֹהֵב בָּהָמוֹן. תּוֹרָה:

לֹא תְבוּאָה. שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִקְרָא וּמִשְׁנָה וְאֵין לוֹ גְּמָרָא, מָה הֲנָאָה יֵשׁ לוֹ? כָּל־אֵלּוּ בְּ"וַיִּקְרָא רַבָּה":

פסוק י

בְּרִבּוֹת הַטּוֹבָה. כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל מְטִיבִין מַעֲשֵׂיהֶם:

רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ. מַתַּן שְׂכַר הַמִּצְוֹת:

וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ. לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל הַטָּבַת מַעֲשֵׂיהֶם:

כִּי אִם־רְאוּת עֵינָיו. שֶׁרוֹאֶה שֶׁהֵם כְּפוּפִים לוֹ וְנֹחַת רוּחַ לְפָנָיו, שֶׁאָמַר וְנַעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ וְכֵן לְעִנְיַן הַקֻּרְבָּנוֹת:

בְּרִבּוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ. שֶׁמְּבִיאִים נְדָבוֹת הַרְבֵּה רַבּוּ הַכֹּהֲנִים אוֹכְלֶיהָ:

וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ. לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

כִּי אִם־רְאוּת עֵינָיו. שֶׁאָמַר וְנַעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ:

פסוק יא

מְתוּקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד. עוֹבֵד הָאֲדָמָה יָשֵׁן, וְעָרְבָה שְׁנָתוֹ עָלָיו, בֵּין שֶׁהוּא אוֹכֵל מְעַט וּבֵין שֶׁהוּא אוֹכֵל הַרְבֵּה, כִּי כְּבָר הֶרְגֵּל בְּכָךְ:

וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן. וְשׂוֹבַע נְכָסִים שֶׁל עָשִׁיר בַּעַל פְּרַקְמַטְיָאוֹת הַרְבֵּה אֵינוֹ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן, כָּל־הַלַּיְלָה מְהַרְהֵר בָּהֶן. דָּבָר אַחֵר: "מְתוּקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד" אֶת־הָאֱלֹהִים, "אִם מְעַט" יְמֵי שְׁנָיו "וְאִם הַרְבֵּה" יְמֵי שָׁנָיו, יֹאכַל שְׂכָרוֹ הַמּוּעָט כִּמְרֻבֶּה. מֹשֶׁה פִּרְנֵס אֶת־יִשְׂרָאֵל מ' שָׁנָה, וּשְׁמוּאֵל הַנָּבִיא פִּרְנְסָם עֶשֶׂר שָׁנִים, וּשְׁקָלָן הַכָּתוּב זֶה כְּזֶה, שֶׁנֶּאֱמַר, "מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ וְגוֹ'". כַּךְ נִדְרָשׁ בְּתַנְחוּמָא:

וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר. בַּעַל שְׁמוּעוֹת:

אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן. בַּקֶּבֶר, שֶׁנֶּאֱמַר, "דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים". כָּל־תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאוֹמְרִים דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיו, שִׂפְתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת בַּקֶּבֶר:

פסוק יב

עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ. כְּעָשְׁרוֹ שֶׁל קוֹרַח, שֶׁעַל יְדֵי כֵן נִתְגָּאָה וְיָרַד לִשְׁאוֹל:

פסוק יג

וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה. אַף זְכוּת אָבוֹת:

פסוק יד

וּמְאוּמָה לֹא יִשָּׂא בַעֲמָלוֹ. כְּשֶׁיָּמוּת, לֹא יִשָּׂא בְיָדוֹ שׁוּם זְכוּת צְדָקָה שֶׁעָשָׂה בְּמָמוֹנוֹ בְּחַיָּיו:

פסוק טו

כְּל־עַמַּת שֶׁבָּא. אוֹתוֹ הַמָּמוֹן, כֵּן יֵלֵךְ:

פסוק טז

וְחָלְיוֹ. כְּמוֹ "וְחֹלִי", וְהַוָּ"ו יְתֵרָה, כְּמוֹ וָי"ו שֶׁל "חַיְתוֹ יָעַר":

פסוק יז

לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה. לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה שֶׁהִיא לֶקַח טוֹב, וְאַל יְקַבֵּץ הוֹן רַב אֶלָּא בַּחֵלֶק הַנִּתָּן לוֹ יִשְׂמַח, כִּי הוּא חֶלְקוֹ:

פסוק יח

וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ. בְּחַיָּיו:

וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ. בְּמוֹתוֹ, שֶׁיְּזַכֶּהוּ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת בְּחַיָּיו כְּדֵי שֶׁיְּקַבֵּל שָׂכָר:

פסוק יט

כִּי לֹא הַרְבֵּה. שֶׁאֵין אָרְךְ יָמִים בָּעוֹלָם הַזֶּה:

יְזַכֵּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו. כִּי מְעַט הֵם, וְלֹא הַרְבֵּה, וְלָמָּה יַטְרִיחַ לֶאֱסֹף הוֹן? יַטְרִיחַ בַּדָּבָר הָעוֹמֵד לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, בְּחַיָּיו:

כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה וְגוֹ'. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲדוּת קְבוּעָה לָזֶה לְעוֹלָם:

בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ. שֶׁשָּׂמַח לַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו. וְרָאִיתִי בַּמִּדְרָשׁ, זֶה אֶלְקָנָה שֶׁהִדְרִיךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל לַעֲלוֹת לְשִׁילֹה בָּרְגָלִים, וּבַדֶּרֶךְ שֶׁמַּעֲלֶה אוֹתָן בְּשָׁנָה זוּ, לֹא הָיָה מַעֲלֶה אוֹתָן לַשָּׁנָה הָאַחֶרֶת, כְּדֵי לְפַרְסֵם הַדָּבָר וּלְהַרְגִּילָם, לְפִיכָךְ יְחָסוֹ הַכָּתוּב: "וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ וְגוֹ'". וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהַמִּדְרָשׁ הַזֶּה סוֹף הַמִּקְרָא הוּא: "כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ". זֶה אֶלְקָנָה, שֶׁקִּבֵּל לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֵדוּת בַּכְּתוּבִים, וְהֵעִיד עָלָיו, "וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ":

מַעֲנֶה. נָקוּד פַּתָּח קָטָן; לְכָךְ אֲנִי מְפָרְשׁוֹ שֵׁם דָּבָר, כְּמוֹ, "כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים:

בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ. שֶׁהָיָה שָׂמֵחַ בְּרֶגֶל:

פרק ו

פסוק א

וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם. בְּהַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם הִיא נוֹהֶגֶת:

פסוק ב

עֹשֶׁר וּנְכָסִים. לְפִי פְּשׁוּטוֹ, כְּמַשְׁמָעוֹ:

וְלֹא יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ. שֶׁיְּהֵא שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, לְמָצֹא קוֹרַת רוּחַ בְּעָשְׁרוֹ, כִּי שׂוֹאֵף לַעֲשֹׂק וּלְהַרְבּוֹת הוֹן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, "וְהוּא כַּמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע", וְגַם לֹא יַשְׁלִיטֶנּוּ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה לֶאֱכֹל הֵימֶנָּה לְעָתִיד, וְאִישׁ נָכְרִי יִטֹּל אוֹתוֹ מָמוֹן וְיַעֲשֶׂה בּוֹ צְדָקָה וְיֵהָנֶה מִמֶּנּוּ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה בְּדִבְרֵי תוֹרָה.

עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד. מִקְרָא, מִשְׁנָה וְאַגָּדָה.

וְלֹא יַשְׁלִיטֶנּוּ. שֶׁלֹּא זָכָה לִגְמָרָא, וּמִתּוֹךְ כַּךְ, אֵין הֲנָאָה מִמֶּנּוּ בְּשׁוּם דְּבַר הוֹרָאָה.
כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ. זֶה בַּעַל הַגְּמָרָא:

פסוק ג

אִם יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה. בָּנִים:
וְרַב שָׁיִהְיוּ יְמֵי שָׁנָיו. (וְרַב הוֹן וְכָל־טוּב יְמֵי שָׁנָיו) שֶׁלּוֹ. "וְרַב" לְשׁוֹן דַּי. דַּי לְכָל־טוֹבָה:
וְנַפְשׁוֹ לֹא תִשְׂבַּע. מֵאוֹתָהּ הַטּוֹבָה, שֶׁאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ לְהִתְקָרֵר רוּחוֹ בַּמֶּה שֶׁבְּיָדוֹ:
וְגַם קְבוּרָה לֹא הָיְתָה לּוֹ. פְּעָמִים שֶׁנֶּהֱרָג, וּכְלָבִים אוֹכְלִים אוֹתוֹ. וְכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ נִמְצְאוּ בְּאַחְאָב, שֶׁהוֹלִיד בָּנִים הַרְבֵּה, וּמָמוֹנוֹ הִרְבָּה, וְהָיָה חוֹמֵד שֶׁל אֲחֵרִים, וְלֹא מָצָא קוֹרַת רוּחַ בְּמָמוֹנוֹ, וּכְלָבִים אֲכָלוּהוּ:
טוֹב מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶל. שֶׁל אִשָּׁה, כִּי הַנֶּפֶל בַּהֶבֶל בָּא וְהֶלֶךְ, וְלֹא רָאָה טוֹבָה וְלֹא נִתְאַוָּה לָהּ, וְאֵין לוֹ לְהִצְטַעֵר:

פסוק ו

וְאִלּוּ חָיָה. וְאִם חָיָה אַלְפַּיִם שָׁנָה, מַה יִּתְרוֹן לוֹ, הוֹאִיל וְטוֹבָה לֹא רָאָה? הֲלֹא סוֹפוֹ לָשׁוּב אֶל הֶעָפָר כִּשְׁאָר הָעֲנִיִּים?:

פסוק ז

כָּל־עֲמַל הָאָדָם. בִּשְׁבִיל פִּיהוּ הוּא, שֶׁיְּהֵנֶּה וְיֹאכַל בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַבָּא, וְזֶה לֹא נֶהֱנָה בְּחַיָּיו:
וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא. בִּתְמִיהָה כְּלוֹמַר, וְזֶה אֲפִלּוּ תַּאֲוָתוֹ לֹא מִלֵּא בַּהֲנָאָה מֵעֶטֶת, כְּמוֹ, "תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי", לְשׁוֹן הַשְׂגַת תַּאֲוָה. וַאֲחֵרִי שֶׁכֵּן הוּא:

פסוק ח

מַה־יּוֹתֵר. לוֹ בְּחָכְמָתוֹ מִשֶּׁאִם הָיָה כְּסִיל:
מַה־לֶּעָנִי. חִסָּרוֹן מִן הֶעָשִׁיר שֶׁאֵין לוֹ קוֹרַת רוּחַ? גַּם הוּא יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ בָּאֹרֶךְ אֵצֶל הַחַיִּים.
דָּבָר אַחֵר: **וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא** לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהֲרֵי לֹא עָשָׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים בְּחַיָּיו:

פסוק ט

טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלַךְ־נָפֶשׁ. טוֹב הָיָה וְהֻכְשַׁר לָזֶה לִרְאוֹת עָשְׁרוֹ לְמַרְאֵה עֵינָיו מִמַּאֲכָל וּמִשְׁתֶּה הַהוֹלֵךְ בְּנָפֶשׁ.
דָּבָר אַחֵר: **טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלַךְ־נָפֶשׁ**. טוֹב הָיָה לָזֶה וְהֻכְשַׁר לָלֶכֶת אַחַר עֵינָיו לִגְזֹל וְלַעֲשֹׁק מֵהֲלוּךְ נַפְשׁוֹ, שֶׁלֹּא נָתַן לֵב הֵיכָן נַפְשׁוֹ תֵּלֵךְ כְּשֶׁיָּמוּת:
גַּם־זֶה הֶבֶל. הוּא הַנִּיתָּן לָרְשָׁעִים:

פסוק י

מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ. חֻשְׁשִׁיבוֹת וּגְדֻלָּה שֶׁהִיְתָה לוֹ בְּחַיָּיו, "כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ", כְּלוֹמַר, כְּבָר הָיָה וְעָבַר יָצָא לוֹ שֵׁם בִּשְׁרָרָה, וְעַתָּה חָלַף, וְנוֹדָע שֶׁהוּא אָדָם וְלֹא אֵל, וְסוֹפוֹ שֶׁמֵּת, וְלֹא יוּכַל לָדוּן עִם מַלְאָךְ הַמָּוֶת שֶׁהוּא תַּקִּיף מִמֶּנּוּ:

פסוק יא

כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה. שֶׁנִּתְעַסֵּק בָּהֶן בְּחַיָּיו, כְּשִׂחוֹק הַמְּלָכִים, קֶפִּים וּפִילִים וַאֲרָיוֹת, הַכֹּל הִרְבָּה לוֹ וּמַה־יִּוָתֵר לוֹ מִשֶּׁמֵּת?:

פסוק יב

כִּי מִי־יוֹדֵעַ. כִּי מִי אֲשֶׁר יוֹדֵעַ מַעֲשִׂים טוֹבִים, וּמַה לְאָדָם לַעֲשׂוֹת בְּחַיָּיו, שֶׁיִּהְיוּ טוֹבִים לוֹ לְעוֹלָם הָאֹרֶךְ:

מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ. שֶׁהֵם מְעַט מִסְפָּר:

וַיַּעֲשֵׂם. לְאוֹתָם מַעֲשִׂים בְּשָׁעָה מֻעֶטֶת שֶׁהוּא חַי, שֶׁהִיא זְמַן קָצֵר כְּצֵל עוֹף הָעוֹבֵר, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה, "כַּצֵּל" סְתָם, וְלֹא פֵּרֵשׁ אִם צֵל דָּקֶל אִם צֵל כּוֹתֶל, שֶׁהֵם קְבוּעִים, כְּבָר פֵּרְשׁוֹ דָּוִד אָבִיו, "יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר", זֶהוּ צִלּוֹ שֶׁל עוֹף הַפּוֹרֵחַ, כַּךְ נִדְרָשׁ בַּמִּדְרָשׁ:

אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם. בַּמֶּה יִתְקַיְּים הוֹן שֶׁקָּבַץ מֵעֹשֶׁק לְבָנָיו אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:

פרק ז

פסוק א

טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב. יָפֶה לְאָדָם שֵׁם טוֹב מִשֶּׁמֶן טוֹב. וּבְיוֹם הַמָּוֶת טוֹב הַשֵּׁם מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ לְכַךְ הֻקַּשׁ שֵׁם טוֹב לְשֶׁמֶן יוֹתֵר מִשְּׁאָר מַשְׁקִין, שֶׁהַשֶּׁמֶן אַתָּה נוֹתֵן לְתוֹכוֹ מַיִם, וְהוּא צָף וְעוֹלֶה וְנִכָּר, אֲבָל שְׁאָר מַשְׁקִים, אַתָּה נוֹתֵן לְתוֹכָן מַיִם, וְהֵם בּוֹלְעִים.

טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב. שֶׁמֶן טוֹב יוֹרֵד לְמַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב . . . יוֹרֵד עַל הַזָּקָן". שֵׁם טוֹב עוֹלֶה לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲנַדְּלָה שְׁמֶךָ". שֶׁמֶן טוֹב לְשָׁעָה, וְשֵׁם טוֹב לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם". שֶׁמֶן טוֹב הוֹלֵךְ מִקִּיטוֹן לְטַרְקְלִין וְלֹא יוֹתֵר, וְשֵׁם טוֹב לְסוֹף הָעוֹלָם. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן: "מָצִינוּ בַּעֲלֵי שֶׁמֶן טוֹב נִכְנְסוּ לִמְקוֹם הַחַיִּים וְיָצְאוּ שְׁרוּפִים, וְהֵם נָדָב וַאֲבִיהוּא שֶׁנִּמְשְׁחוּ בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וּמָצִינוּ בַּעֲלֵי שֵׁם טוֹב שֶׁנִּכְנְסוּ לִמְקוֹם הַמִּיתָה וְיָצְאוּ חַיִּים, חֲנַנְיָה, מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁיָּצְאוּ מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ:

וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ. נוֹלְדָה מְרִים, אֵין הַכֹּל יוֹדְעִין מָה הִיא. מֵתָה, נִסְתַּלְּקָה הַבְּאֵר. וְכֵן אַהֲרֹן בְּעַמּוּד עָנָן, וְכֵן מֹשֶׁה בְּמָן:

פסוק ב

טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל. מִדָּה הַנּוֹהֶגֶת בַּחַיִּים וּבַמֵּתִים:

מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה. שֶׁהִיא מִדָּה שֶׁאֵינָהּ נוֹהֶגֶת אֶלָּא בַּחַיִּים:

בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם. בִּשְׁבִיל שֶׁהָאֵבֶל הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם. סוֹפוֹ שֶׁל כָּל אָדָם לָבֹא לִידֵי כָּךְ. לְפִיכָךְ, הַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ, כָּל מַה שֶּׁאֶגְמֹל חֶסֶד עִם הַמֵּת, אֶצְטָרֵךְ אֲנִי שֶׁיִּגְמְלוּ לִי בְּמוֹתִי, דְּיִדַּל יְדָלוּנֵיהּ, דְּיִטְעַן יְטָעֲנוּנֵיהּ, דְּיִסְפֹּד יְסָפְּדוּנֵיהּ, דְּיֵלַוֶּה יְלַוְּיֵיהּ.

דָּבָר אַחֵר: **בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם**. שֶׁהַמִּיתָה הִיא סוֹף כָּל יְמֵי הָאָדָם, וְאִם לֹא עַכְשָׁיו גּוֹמֵל לוֹ חֶסֶד, לֹא יִגְמֹל לוֹ עוֹד, אֲבָל בֵּית הַמִּשְׁתֶּה, זְמַנּוֹ וְלֹא הָלַךְ, יוּכַל לוֹמַר לוֹ: "סוֹפְךָ שֶׁיִּוָּלֵד לְךָ בֵּן, וְשָׁם אֶהְיֶה עִמָּךְ, תָּבֹא לְךָ שִׁמְחַת חֲתוּנַת בִּנְךָ וְשָׁם אֵלֵךְ:

וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ. הַדָּבָר הַזֶּה, שֶׁאִם לֹא עַכְשָׁיו יִגְמֹל לוֹ חֶסֶד, לֹא יִגְמֹל לוֹ עוֹד:

פסוק ג

טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק. מִי שֶׁרוֹדֶפֶת מִדַּת הַדִּין אַחֲרָיו, אַל יִצְטַעֵר. טוֹב הָיָה לָהֶם לְדוֹר הַמַּבּוּל אִם הֶרְאָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פָּנִים זְעוּמוֹת עַל עֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדָם, מִשְּׂחוֹק שֶׁשָּׂחַק עִמָּהֶם, שֶׁאִלּוּ הֶרְאָה לָהֶם קִימְעָא רוֹעַ פָּנִים, הָיוּ חוֹזְרִים לְמוּטָב. טוֹב הָיָה לַאֲדוֹנֵיהוּ אִם עָצְבוּ אֲבִיו עַל כָּל עֲבֵרָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה, מִשְּׂחוֹק שֶׁהֶרְאָה לוֹ וּבְסוֹף נֶהֱרַג עָלָיו:

יִיטַב לֵב. יַהֲפֹךְ לֵב הָאָדָם לְהֵיטִיב דְּרָכָיו:

פסוק ד

לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל. מַחֲשַׁבְתָּם עַל יוֹם הַמִּיתָה:

וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה. אֵין חֲרֵדִים מִיּוֹם הַמִּיתָה וְלִבָּם בָּרִיא כְּאוּלָם:

פסוק ו

כִּי כְקוֹל הַסִּירִים. עֲצֵי קוֹצִים, אשפינ"ט בְּלַעַ"ז:

תַּחַת הַסִּיר. תַּחַת סִיר נְחשֶׁת הַכָּפוּי עַל תַּבְעֵרַת קוֹצִים, וְהֵם מְקַשְׁקְשִׁים לְתוֹכָהּ. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כָּל קִיסָיְא, כַּד אינוּן דָּלְקִין, לֵית קָלְהוֹן אָזִיל. בְּרַם, הָלֵין סִירַיָּתָא, קָלְהוֹן אָזִיל, לְמֵימָר, אַף אֲנָן מִן קִיסָיְא. מוֹדִיעִים שֶׁאַף אָנוּ מִן הָעֲצִים, וְיֵשׁ צוֹרֶךְ בָּנוּ. אַף הַכְּסִילִים מַרְבִּים דְּבָרִים, לוֹמַר: "גַּם אָנוּ מִן הַחֲשׁוּבִים":

וְגַם זֶה הָבֶל. וְעָמָל הוּא, שֶׁמָּסַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַבְּרִיּוֹת לִהְיוֹת יְגֵעִים וּמְקַנְתְּרִים בָּהֶם:

פסוק ז

כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם. כְּשֶׁהַכְּסִיל מְקַנְתֵּר אֶת הֶחָכָם, מְעָרְבֵב דַּעְתּוֹ, וְגַם הוּא נִכְשָׁל. דָּתָן וַאֲבִירָם קִנְתְּרוּ אֶת מֹשֶׁה, לוֹמַר: "יֵרֶא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט וְגוֹ'", וְיִעְרְבְּבוּהוּ וְאִבְּדוּ אֶת לִבּוֹ,

וְגָרְמוּ לוֹ שֶׁהִקְפִּיד כְּנֶגֶד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאָמַר, "וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמֶּךָ", וְנֶעֱנַשׁ בַּדָּבָר, שֶׁהֱשִׁיבוֹ, "עַתָּה תִרְאֶה", וְלֹא תִרְאֶה בְמִלְחֶמֶת ל"א מְלָכִים:

לֵב מַתָּנָה. לֵב חָכְמָה, שֶׁהִיא מַתָּנָה לְאָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר, "כִּי ה' יִתֵּן חָכְמָה":

עשֶׁק. לְשׁוֹן רִיב וְקִנְתּוּרִין. יֵשׁ פָּנִים אֲחֵרִים מַפְרִידִין הַמִּקְרָאוֹת זוּ מִזּוּ וְ"כִי" הָאָמוּר בְּרֹאשׁ הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ שֶׁמְּחֻבָּר לַמִּקְרָא שֶׁלְּפָנָיו:

פסוק ח

טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ. כְּמַשְׁמָעוֹ, בְּרֵאשִׁית הַדָּבָר, אֵין אָנוּ יוֹדְעִים מַה יִּהְיֶה בְּסוֹפוֹ, אֲבָל כְּשֶׁאַחֲרִית טוֹב, נִגְמַר בְּטוֹב.

דָּבָר אַחֵר: **טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ**. בִּזְמַן שֶׁהוּא מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב, שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְטוֹבָה כְּשֶׁהִתְתִּילוּ בּוֹ. רַבִּי מֵאִיר הָיָה קָאִים וְדָרִישׁ כּוּלֵּיהּ מִלְּתָא בֶּאֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת:

אֶרֶךְ רוּחַ. הַמַּאֲרִיךְ רָגְזוֹ, וְאֵינוֹ מְמַהֵר לָרִיב:

פסוק ט

אַל תְּבַהֵל. אַל תְּמַהֵר:

פסוק י

אַל תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים וְגוֹ'. אַל תִּתְמַהּ עַל הַטּוֹבָה שֶׁהָיְתָה בָּאָה עַל הַצַּדִּיקִים הָרִאשׁוֹנִים, כְּדוֹר הַמִּדְבָּר וְדוֹרוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ וְדוֹרוֹ שֶׁל דָּוִד:

כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ. שֶׁהַכֹּל לְפִי זְכוּת הַדּוֹרוֹת:

פסוק יא

טוֹבָה חָכְמָה וְגוֹ'. חָכְמָתָם עָמְדָה לָהֶם עִם נַחֲלַת זְכוּת אֲבוֹתָם, כִּי טוֹבָה הִיא הַחָכְמָה:

וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ. יִתְרוֹן הִיא הַחָכְמָה לְכָל הַבְּרִיּוֹת:

לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ. הֵן כָּל הַבְּרִיּוֹת, כְּדִתְנַן: "הַנּוֹדֵר מֵרוֹאֵי הַחַמָּה אָסוּר אַף בְּסוּמִין. לֹא נִתְכַּוֵּן זֶה אֶלָּא בְּמִי שֶׁהַחַמָּה רוֹאָה אוֹתוֹ:

פסוק יב

כִּי בְצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף. כָּל מִי שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּצֵל הַחָכְמָה יֶשְׁנוֹ בְּצֵל הַכֶּסֶף, שֶׁהַחָכְמָה גּוֹרֶמֶת לְעֹשֶׁר שֶׁיָּבֹא:

וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ. וְעוֹד הַחָכְמָה יְתֵרָה עַל הַכֶּסֶף, שֶׁהַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ:

פסוק יג

רְאֵה אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים. הֵיאַךְ הוּא מְתַקֵּן, הַכֹּל לְפִי הַפְּעָלָה שֶׁל אָדָם: גַּן עֵדֶן לַצַּדִּיקִים, גֵּיהִנֹּם לָרְשָׁעִים. רְאֵה לְךָ בְּאֵיזֶה תִּדְבָּק:

כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן. לְאַחַר מִיתָה אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר עִוְּתוֹ בְּחַיָּיו:

פסוק יד

בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב. בְּיוֹם שֶׁיֵּשׁ בְּיָדְךָ לַעֲשׂוֹת טוֹבָה, הֱיֵה בְּעוֹשֵׂי הַטוֹבָה:

וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה. כְּשֶׁתָּבוֹא הָרָעָה עַל הָרְשָׁעִים, אַתָּה תִּהְיֶה מִן הָרוֹאִים, שֶׁנֶּאֱמַר, "וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים וְגוֹ'", וְלֹא תִּהְיֶה מִן הַנִּרְאִים: "וְהָיוּ דֵּרָאוֹן לְכָל בָּשָׂר":

גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה. הַטוֹבָה וּשְׂכַר פְּעָלָתָהּ לְעֻמַּת הָרָעָה וּשְׂכַר פְּעָלָתָהּ:

שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה. לְהַרְהֵר אַחֲרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

פסוק טו

יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אוֹבֵד, עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד בְּצִדְקוֹ. מַעֲשֶׂה בְּיוֹסֵף בֶּן פִּנְחָס הַכֹּהֵן שֶׁעָלְתָה נִימָא בְרַגְלוֹ. קָרְאוּ לְרוֹפֵא לַחֲתוֹךְ רַגְלוֹ. אָמַר לֵיהּ: "כְּשֶׁאַתָּה מַגִּיעַ לְחוּט הַשַּׁעֲרָה, הוֹדִיעֵנִי". וְכֵן עָשָׂה, קָרָא לְחוּנְיָא בְנוֹ, אָמַר לוֹ: "בְּנִי, עַד כַּאן הָיִיתִ חַיָּב לְטַפֵּל בִּי. מִכַּאן וְאֵילַךְ אֵין אַתָּה חַיָּב לְטַפֵּל בִּי, שֶׁאֵין כֹּהֵן מְטַמֵּא לְאֵבֶר מִן הַחַי מֵאֲבִיו:

פסוק טז

אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה. כְּשָׁאוּל, שֶׁדִּמָּה לְהְיוֹת צַדִּיק וְרִחֵם עַל הָרְשָׁעִים:

וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר. לְדוֹן קַל וָחֹמֶר שֶׁל שְׁטוּת, וּמַה עַל נֶפֶשׁ אַחַת אָמְרָה תּוֹרָה, הֲבֵא עֶגְלָה עֲרוּפָה, וְכוּ':

פסוק יז

אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה. אֶפְלוּ רָשַׁעְתָּ מְעַט, אַל תּוֹסִיף לְהַרְשִׁיעַ:

לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ. כְּשָׁאוּל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיָּמָת שָׁאוּל בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר מָעַל" בְּנֹב עִיר הַכֹּהֲנִים וּבַעֲמָלֵק:

פסוק יח

טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגוֹ'. אֱחוֹז בְּצִדְקָךְ וּבְרִשְׁעַ. אִם אָמַר הַנָּבִיא הַצַּדִּיק דָּבָר שֶׁהוּא דוֹמֶה לְךָ לְרָשַׁע, כְּגוֹן שֶׁאָמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל, אַל יֵקַל בְּעֵינֶיךָ לְפַקְפֵּק בּוֹ:

יֵצֵא אֶת כֻּלָּם. יְדֵי שְׁנֵיהֶם, יְקַיֵּם הַצַּדִּיק וְהָרָשַׁע כְּהִלְכָתָן:

פסוק יט

הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם. לְפִי שֶׁאָמַר, "אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה", אִם רָשַׁעְתָּ מְעַט, אַל תּוֹסִיף עָלָיו, אֶלָּא פַּשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשֶׂיךָ וּתְהֵא תוֹהֵא עַל הַחֵטְא, אָמַר, "הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם", שֶׁהִיא יוֹעַצְתּוֹ לְשׁוּב בְּתְשׁוּבָה:

מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים. מָצִינוּ בְּיֹאשִׁיָּהוּ שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב, "וְכָמֹהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ וְגוֹ'". הֲרֵי עָמְדָה לוֹ חָכְמָתוֹ, שֶׁפִּשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וְטוֹב לוֹ מֵעֲשָׂרָה מְלָכִים שֶׁהִרְשִׁיעוּ וְלֹא שָׁבוּ מִדַּרְכָּם:

אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר. בִּירוּשָׁלַיִם: רְחַבְעָם, אֲבִיָּה, אֲחַזְיָה, יוֹאָשׁ אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע, אֲמַצְיָה, אָחָז, מְנַשֶּׁה, אָמוֹן, יְהוֹיָקִים, צִדְקִיָּהוּ:

פסוק כ

כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ. לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו:

פסוק כא

גַּם לְכָל הַדְּבָרִים וְגוֹ'. לְפִי שֶׁמְּדַבֵּר בְּשָׁאוּל שֶׁקִּבֵּל לְשׁוֹן הָרַע עַל נוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים, וְעָלָיו נֶאֱמַר: "אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה", אָמַר: "גַּם לְכָל הַדְּבָרִים וְגוֹ'", אֲשֶׁר יְדַבְּרוּ אֵלֶיךָ הוֹלְכֵי רָכִיל, אַל תִּתֵּן לִבְּךָ לְקַבְּלָן:

אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע אֶת עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָּ. אֵין טוֹב אֲשֶׁר תַּטֶּה אָזְנְךָ לִשְׁמוֹעַ אֶת עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָּ. דָּבָר אַחֵר: **מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים**. אֵלּוּ עֲשָׂרָה דְבָרִים הַמְחַיְּבִים אֶת הָאָדָם: שְׁתֵּי עֵינָיו מָרְאִין אוֹתוֹ דִּבְרֵי עֲבֵרָה. שְׁתֵּי אָזְנָיו מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ דְּבָרִים בְּטֵלִים. שְׁתֵּי יָדָיו שֶׁגּוֹזֵל וְחוֹמֵס בָּהֶן. שְׁתֵּי רַגְלָיו שֶׁמּוֹלִיכִין אוֹתוֹ לִדְבַר עֲבֵרָה. וּפִיו וְלִבּוֹ.

דָּבָר אַחֵר: **הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם**. זֶה נֹחַ. **מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים**. מֵעֲשָׂרָה דוֹרוֹת שֶׁלְּפָנָיו.

דָּבָר אַחֵר: **לֶחָכָם**. זֶה אַבְרָהָם. **מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים**. מֵעֲשָׂרָה דוֹרוֹת שֶׁלְּפָנָיו.

דָּבָר אַחֵר: **לֶחָכָם**. זֶה יוֹסֵף. **מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים**. אֵלּוּ אֶחָיו.

דָּבָר אַחֵר: **לֶחָכָם**. זֶה מֹשֶׁה. **מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים**. עֲשָׂרָה דְבָרִים הַמְּשַׁמְּשִׁין אֶת הַגּוּף עַל יְדֵי מַאֲכָל: מִן פּוּמָא לְוֶשְׁטָא וּמִן וֶשְׁטָא לְכַרְסָא וְכוּ' כִּדְאִיתָא בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת. וְחָכְמָתוֹ עָמְדָה לוֹ לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא נִצְטָרַךְ לְמַאֲכָל אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה. כָּל הַפָּנִים הַלָּלוּ בַּמִּדְרָשׁ, וְאֵינִי יָכוֹל לְיַשֵּׁב עֲלֵיהֶן מִקְרָא שֶׁלְּאַחֲרָיו: "כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ".

פסוק כג

כָּל זֹה נִסִּיתִי בַּחָכְמָה מוּסָב עַל מִקְרָאוֹת שֶׁלְּמַטָּן (סְפָרִים אֲחֵרִים: וְלֹא) וְעַל שֶׁלְּמַעְלָן:

נִסִּיתִי בַּחָכְמָה. בַּתּוֹרָה:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה. לְדַעַת אֶת הַחָכְמָה:

וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי. וּמָה הִיא זוּ?:

פסוק כד

רָחוֹק מַה שֶּׁהָיָה. אֶת הַדְּבָרִים הָרְחוֹקִים שֶׁהָיוּ בִּיצִירַת בְּרֵאשִׁית:
וְעָמֹק עָמֹק הוּא "מִי יִמְצָאֶנּוּ", שֶׁאֵין לִי רְשׁוּת לְהַרְהֵר בָּהֶן, מַה לְּמַעְלָה וּמַה לְּמַטָּה, מַה לִּפְנִים וּמַה לְּאָחוֹר: וְעוֹד:

פסוק כה

סַבּוֹתִי. לְדַעַת וְלָתוּר וּלְבַקֵּשׁ חָכְמַת פְּרָשַׁת פָּרָה אֲדֻמָּה וְחֶשְׁבּוֹן קֵץ הַגְּאֻלָּה:
וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל. לַעֲמֹד עַל סוֹף דַּעְתָּה שֶׁל אַפִּיקוֹרְסוּת וְסִכְלוּת הוֹלֵלוֹת, מְעֻרְבָּב וּמְשֻׁעְמָם שָׁבָּהּ:

פסוק כו

וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת. שֶׁהִיא קָשָׁה מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים הַקָּשִׁים שֶׁנִּבְרְאוּ בָעוֹלָם, כִּדְאִיתָא בְּבָבָא בַּתְרָא בְּ"הַשְּׁתָּא בְּיוֹמָא" וְקָשָׁה מִמֶּנָּה "אֶת הָאִשָּׁה", זוּ הַמְּנוּת:
וַחֲרָמִים לִבָּהּ. לְשׁוֹן מִכְמֹרֶת, כְּמוֹ, "יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ":
אֲסוּרִים יָדֶיהָ. וּמִשֶּׁהֶחֱזִיקָה בְּאָדָם, הֲרֵי הוּא כְּנִקְשָׁר בְּקִשּׁוּרֵי עֲבוֹתוֹת:
אֲסוּרִים. שֵׁם דָּבָר שֶׁל קִשּׁוּרִים, כְּמוֹ "וַיִּמַּסּוּ אֲסוּרָיו", קִשּׁוּרָיו. וְכֵן פֵּרְשׁוֹ מְנַחֵם:

פסוק כז

רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן. כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁהַצַּדִּיקִים עוֹשִׂים וְהָעֲבֵרוֹת שֶׁהָרְשָׁעִים עוֹבְרִים נִמְנִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַחַת אֶל אַחַת עַד שֶׁמִּצְטָרְפוֹת לְחֶשְׁבּוֹן גָּדוֹל. כַּךְ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה:
אָמְרָה קֹהֶלֶת. אָמְרָה קְבוּצַת הַחָכְמָה, וְאָמְרָה נַפְשׁוֹ הַמַּשְׂכֶּלֶת הַמְקַבֶּצֶת הַחָכְמָה:
קֹהֶלֶת. לְשׁוֹן נְקֵבָה הִיא, וּכְשֶׁהוּא אוֹמְרוֹ בִּלְשׁוֹן זָכָר, מוּסָב עַל הַקּוֹבֶצֶת, וְהוּא שְׁלֹמֹה. וּבַמִּדְרָשׁ מָצִינוּ: אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר: רוּחַ הַקֹּדֶשׁ פְּעָמִים מְשִׂיחָה בִּלְשׁוֹן זָכָר, וּפְעָמִים מְשִׂיחָה בִּלְשׁוֹן נְקֵבָה. כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "עֻזִּרִי וּמְפַלְטִי אַתָּה", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "עֻזַּרְתִּי וּמְפַלְטִי אַתָּה". כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "קוֹל מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן":

פסוק כח

אֲשֶׁר עוֹד בִּקְשָׁה נַפְשִׁי. לְבַד אֵלֶּה הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה שֶׁבִּקַּשְׁתִּים וְלֹא מְצָאתִים, בִּקְשָׁה עוֹד נַפְשִׁי כְּשֵׂרָה בְנָשִׁים וְלֹא מָצָאתִי, כִּי כֻלָּן דַּעְתָּן קַלָּה עֲלֵיהֶן:
אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי. בְּנוֹהֵג שֶׁבָּעוֹלָם, אֶלֶף נִכְנָסִים לְמִקְרָא, אֵין יוֹצְאִים מֵהֶם לְהַצְלִיחַ שֶׁרְאוּיִם לְמִשְׁנָה אֶלָּא מֵאָה, וְאוֹתָם מֵאָה שֶׁנִּכְנְסוּ לְמִשְׁנָה, אֵין יוֹצְאִים מֵהֶם לְגְמָרָא אֶלָּא

עֲשָׂרָה, וְאוֹתָן עֲשָׂרָה שֶׁנִּכְנָסִין לִגְמָרָא, אֵין מַצְלִיחַ מֵהֶם אֶלָּא אֶחָד לְהוֹרָאָה, הֲרֵי אֶחָד מֵאֶלֶף:

וְאִשָּׁה בְּכָל אֵלֶּה. אֲפִלּוּ בְּאֶלֶף, לְכַךְ אַתָּה צָרִיךְ לְהַזְהֵר בָּהּ:

פסוק כט

לְבַד רְאֵה זֶה מָצָאתִי. שֶׁבָּאָה לְעוֹלָם תַּקָּלָה עַל יָדָהּ:

אֲשֶׁר עָשָׂה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָאָדָם הָרִאשׁוֹן יָשָׁר:

וְהֵמָּה. מִשֶּׁנִּזְדַּוְּגָה לוֹ חַוָּה אִשְׁתּוֹ וְנַעֲשׂוּ שְׁנַיִם וְנִקְרְאוּ "הֵמָּה":

בִּקְּשׁוּ חִשְׁבֹנוֹת רַבִּים. מְזִמּוֹת וּמַחֲשָׁבוֹת שֶׁל חֵטְא. כַּךְ נִדְרָשׁ בַּמִּדְרָשׁ:

פרק ח

פסוק א

מִי כְהֶחָכָם. מִי בָעוֹלָם חָשׁוּב כְּאָדָם חָכָם?

וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר. פִּשְׁרוֹן שֶׁל דָּבָר. כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּדָנִיֵּאל, מִתּוֹךְ חָכְמָתוֹ, שֶׁהָיָה חָכָם בְּיִרְאַת שָׁמַיִם, נִתְגַּלּוּ לוֹ רָזֵי פִּשְׁרִין. מִי כְמשֶׁה, עוֹשֶׂה פְּשָׁרִים בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם?

וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא. מִשְׁאָר הַבְּרִיּוֹת עַד כִּי יֵרְאוּ "מִגֶּשֶׁת אֵלָיו" "כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו":

פסוק ב

אֲנִי פִּי מֶלֶךְ שְׁמֹר. לְפִיכָךְ, אֲנִי צָרִיךְ וְנָכוֹן לִשְׁמֹר פִּי מַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁהִיא הַטּוֹבָה שֶׁבְּכֻלָּן:

וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים. שֶׁנִּשְׁבַּעְנוּ לוֹ בְּחוֹרֵב לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו.

דָּבָר אַחֵר: אֲנִי נָכוֹן לִשְׁמֹר פִּי מַלְכֵי הָאֻמּוֹת הַמּוֹשְׁלִים בָּנוּ בְּגָלְגָלִיּוֹת וְאַרְנוֹנִיּוֹת. **וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים**. וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַעֲבִירֵנוּ אֶת הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְנוּ לַמָּקוֹם.

וְעַל דִּבְרַת. וְאֵצֶל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים אֶשְׁמֹר פִּי הַמְּלָכִים. וְכֵן מָצִינוּ בַּחֲנַנְיָה, מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁאָמְרוּ לִנְבוּכַדְנֶצַּר, "וְאָמְרִין לְמַלְכָּא, נְבוּכַדְנֶאצַּר לָא חַשְׁחִין אֲנַחְנָא עַל דְּנָה פִּתְגָם לַהֲתָבוּתָךְ". אִם מַלְכָּא, לָמָּה נְבוּכַדְנֶאצַּר? וְאִם נְבוּכַדְנֶאצַּר, לָמָּה מַלְכָּא? אֶלָּא כַּךְ אָמְרוּ לוֹ: "לָךְ אֲנוּ אוֹמְרִים דְּאַתְּ מַלְכָּא לָנוּ לַעֲבוֹדָה וּלְמִסִּים לְגָלְגָלִיּוֹת, אַךְ עַל דְּנָא שֶׁאַתְּ אוֹמֵר עֲלָנָא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה נְבוּכַדְנֶאצַּר אַתְּ, וְלֹא מֶלֶךְ":

פסוק ג

אַל תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ. אַל תְּהִי נִבְהָל לוֹמַר שֶׁתֵּלֵךְ וְתִתְבָּרַח מִפָּנָיו לְמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ שַׁלִּיט שָׁם, שֶׁבְּכָל מָקוֹם הוּא שַׁלִּיט:

אַל תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע. אַל תַּעֲמִיד עַצְמְךָ עוֹסֵק בִּדְבָרִים רָעִים:
כִּי כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ. לְהַפְרַע מִמְּךָ, רְשׁוּת וְיכֹלֶת בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת:

פסוק ד

בַּאֲשֶׁר דְּבַר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן. בִּשְׁבִיל אֲשֶׁר דְּבַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁל הוּא, וּמִי יֹאמַר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה. וְאִם שׁוֹמֵר מִצְוָה אַתָּה, לֹא תֵדַע דָּבָר רָע וְלֹא תְבוֹאֶךָּ:

פסוק ה

וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם. הֶחָכָם יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ עֵת קִבּוּעַ לִפְקוּדַת רְשָׁעִים, וּמִשְׁפָּטִים יֵשׁ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁסּוֹפוֹ לְהִפָּרַע מֵהֶם. מִשְׁפָּט יוסטיצ"א בְּלַעַ"ז, וְהִיא הַפֶּרָעָנוּת:

פסוק ו

כִּי לְכָל חֵפֶץ. שֶׁהָאָדָם עוֹשֶׂה חֶפְצוֹ וְעוֹבֵר עַל דָּת, יֵשׁ עֵת לְהִפָּרַע, וּמִשְׁפָּט וּפֶרְעָנוּת מוּכָנֶת:
כִּי רַעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו. כַּאֲשֶׁר רַבָּה רַעַת הָאָדָם וּסְאָתוֹ גָּדוֹשָׁה, אָז בָּאָה פְּקֻדָּתוֹ, וְ"כִי" מְשֻׁמָּשׁ בִּלְשׁוֹן "כַּאֲשֶׁר", כְּמוֹ, "כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי":

פסוק ז

כִּי אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מָה שֶּׁיִּהְיֶה. כְּשֶׁהָרָשָׁע עוֹבֵר עֲבֵרָה, אֵינֶנּוּ נוֹתֵן לִבּוֹ לְמַה שֶּׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַהֲבִיאוֹ בְּמִשְׁפָּט, וְאוֹי לוֹ בְּכַךְ:
כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה. הַפֶּרָעָנוּת, מִי יַגִּיד לוֹ לְהִמָּלֵךְ בּוֹ וְלִטֹּל בּוֹ עֵצָה וְלִטֹּל רְשׁוּת, כִּי פֶּתַע פִּתְאוֹם יְבוֹאֶנּוּ:

פסוק ח

אֵין אָדָם שֹׁלִיט בָּרוּחַ. בְּרוּחוֹ וְיִצְרוֹ שֶׁל שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם, לִכְלוֹא וְלִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ אֶת הָרוּחַ שֶׁבְּגוּפוֹ שֶׁלֹּא יִטָּלֶנּוּ מַלְאַךְ הַמָּוֶת:
וְאֵין שִׁלְטוֹן. שֶׁל שׁוּם מֶלֶךְ נִיכָּר בְּיוֹם מוֹתוֹ. בְּכָל מָקוֹם אַתָּה מוֹצֵא "וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד", וּבְיוֹם מוֹתוֹ "וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת", וְלֹא הֶזְכִּיר הַמַּלְכוּת כַּאן:
וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה. זוֹ לֶאֱמֹר: "אֶשְׁלַח בְּנֵי אוֹ עַבְדַּי בְּמָקוֹמִי":

פסוק ט

אֶת כָּל זֶה רָאִיתִי. הָאָמוּר לְמַעְלָה:
וְנָתוֹן אֶת לִבִּי לְכָל מַעֲשֶׂה. וְגַם לְכָל מַעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם נָתַתִּי אֶת לִבִּי, וְרָאִיתִי עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט אָדָם בַּחֲבֵרוֹ וְגָבַר עָלָיו, וְסוֹפוֹ נֶהְפַּךְ לְרָעָתוֹ. עָמָלֵק נִתְגַּבֵּר עַל יִשְׂרָאֵל, וְסוֹפוֹ "וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד". וְכֵן פַּרְעֹה, וְכֵן נְבוּכַדְנֶאצַּר, וְכֵן סַנְחֵרִיב:

פסוק י

וּבְכֵן. וְאָז:

רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים. בִּנְבוּאָה זוּ רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבוּרִים. שֶׁהָיוּ רְאוּיִים לְהִטָּמֵן בֶּעָפָר, שֶׁהָיוּ נִבְזִים בֵּין שְׁאָר אֻמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם "זֶה הָעָם לֹא הָיָה". וְשָׁלְטוּ בְּבֵיתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא מָקוֹם קָדוֹשׁ, וּבְלֶכְתָּם מִשָּׁם אֶל אַרְצָם, הָיוּ מִשְׁתַּבְּחִים בְּעִירָם אֲשֶׁר כֵּךְ וְכָךְ עָשׂוּ בְּבֵיתוֹ מָקוֹם. אַל תִּקְרֵי "וְיִשְׁתַּכְּחוּ", אֶלָּא "וְיִשְׁתַּבְּחוּ". כַּךְ דָּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וּלְעִנְיַן הַשִּׂכְחָה כַּךְ נִדְרָשׁ בָּאַגָּדָה: וְסוֹפָם שֶׁיִּשְׁתַּכַּח שְׁמָם וְזִכְרָם מִן הָעִיר עַצְמָהּ אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ בָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְקִבַּצְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם. . . אֶל עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט". בִּמְקוֹם שֶׁנִּאֲצוּ לְפָנָיו, יִפָּרַע מֵהֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "ה' בָּעִיר צַלְמָם תִּבְזֶה":

גַּם זֶה. אֶחָד מִן הַהֶבְלִים שֶׁנִּמְסְרוּ לְעוֹלָם לְיַגֵּעַ אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמַהֵר לְהִפָּרַע מֵעוֹשֵׂי הָרָעָה, וְהַבְּרִיּוֹת סוֹבְרִים, אֵין דִּין וְאֵין דַּיָּן:

פסוק יא

אֲשֶׁר אֵין נַעֲשָׂה פִּתְגָם. מִשְׁפַּט מַעֲשֶׂה הָרָעָה מְהֵרָה, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמַהֵר לְהִפָּרַע מֵעוֹשֵׂי הָרָעָה, וְעַל כֵּן הֵם סוֹבְרִים אֵין דִּין, וּמָלֵא לִבָּם בְּקִרְבָּם לַעֲשׂוֹת רָע:

פסוק יב

אֲשֶׁר חֹטֶא וְגוֹ'. לְפִי שֶׁרוֹאִים שֶׁהַחוֹטֵא עוֹשֶׂה רָע מְאַת אֲלָפִים וְרִבּוֹאוֹת וּמַאֲרִיךְ לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֵינוֹ נִפְרָע מִמֶּנּוּ:

מֵאַת. מִקְרָא קָצֵר, וְדִבּוּק לְפָנָיו, לוֹמַר מְאַת יָמִים, מְאַת שָׁנִים, מְאַת אֶלֶף, וְכֵן "וּשְׁכָרַת". מִקְרָא קָצֵר, וְחִסֵּר שְׁכָרַת כַּעַס, וְלֹא מִיַּיִן כִּשְׁאָר שִׁכְרוּת:

כִּי גַּם יוֹדֵעַ אָנִי. כִּי אַף בְּכָל זֹאת, שֶׁאֵינוֹ מְמַהֵר לְהִפָּרַע מִן הָרְשָׁעִים וְלִהְיוֹת הֶפְרֵשׁ בֵּין צַדִּיקִים לְרְשָׁעִים, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁסּוֹף כָּל אֶחָד וְאֶחָד לִטֹּל שְׂכָרוֹ, וְלִירֵאָיו יִהְיֶה טוֹב:

פסוק יג

וְטוֹב לֹא יִהְיֶה לָרָשָׁע. לְפִי אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:

פסוק יד

יֵשׁ הֶבֶל. דִּבֵּר הַמַּהֲבִיל אֶת הַבְּרִיּוֹת:

אֲשֶׁר יֵשׁ צַדִּיקִים. שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם רָעָה כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם טוֹבָה כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים. אָמַרְתִּי שֶׁגַּם זֶה אֶחָד מִן הַהֶבְלִים הַנּוֹהֲגִים בָּעוֹלָם. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ לְצַד אַחֵר בְּמַסֶּכֶת הוֹרָיוֹת, וְאֵינוֹ מְיֻשָּׁב לִי עַל שִׁיטַת דִּבּוּר שֶׁסִּיֵּם הֶחָכָם לוֹמַר שֶׁגַּם זֶה הֶבֶל:

פסוק טו

אֶת הַשִּׂמְחָה. שֶׁיִּהְיֶה שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ וְעוֹסֵק בִּפְקוּדִים יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב, וְלֹא יִהְיֶה שָׂטוּף אַחַר הַרְבּוֹת הוֹן בְּנֶפֶשׁ וּבְמַרְבִּית וְגָזֵל. כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ וְשָׂטוּף אַחַר הַמָּמוֹן, בָּא לִידֵי עֲבֵרוֹת גָּזֵל וְאוֹנָאָה וְרִבִּית, וְשֶׁאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ לְעִנְיַן אַהֲבַת אִשְׁתּוֹ, שָׂטוּף אַחֲרֵי הַנָּשִׁים לְהַרְהֵר אַחַר אֵשֶׁת אִישׁ:

לֶאֱכֹל וְלִשְׂתּוֹת. מִמַּה שֶׁחָנַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלִשְׂמֹחַ בְּחֶלְקוֹ. וּמִדְרַשׁ אֲגָדָה: כָּל אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שֶׁבְּקֹהֶלֶת אֵינָהּ אֶלָּא תַּלְמוּד תּוֹרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "לְכוּ שִׂבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וְגוֹ'":

וְהוּא יִלְוֶנּוּ. יִתְחַבֵּר עִמּוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ":

יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים. יַעֲשֶׂה כַּךְ, וְסוֹף הַמִּקְרָא מוּסָב עַל רֹאשׁוֹ, וּמִקְרָא מְסֹרָס הוּא: אֵין טוֹב לָאָדָם יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי אִם לֶאֱכֹל וְלִשְׂתּוֹת וְלִשְׂמֹחַ, וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַּעֲמָלוֹ:

פסוק טז

כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת לִבִּי. אֵין "כַּאֲשֶׁר" זֶה מְשַׁמֵּשׁ לְשׁוֹן דִּגְמָא, כְּמוֹ "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה", אֶלָּא לְשׁוֹן זְמַן, כְּמוֹ "כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף", "כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל וְגוֹ'", אַף זֶה כֵּן, כְּשֶׁהָיִיתִי נוֹתֵן לִבִּי "לָדַעַת וְלָתוּר, וְגוֹ'," "אָז וְרָאִיתִי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים":

שֵׁנָה בְעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה. הַרָשָׁע הַשָּׂטוּף אַחַר הַמָּמוֹן וְהָעֲרָיוֹת:

פסוק יז

וְרָאִיתִי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים. שֶׁמָּסַר לַבְּרִיּוֹת:

כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא וְגוֹ'. אֵין הַבְּרִיּוֹת יְכוֹלִין לַעֲמוֹד עַל סוֹף דְּרָכָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה שֹּׂכַר כָּל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁרוֹאִין רְשָׁעִים מַצְלִיחִים וְצַדִּיקִים יוֹרְדִים:

בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ. בִּשְׁבִיל אֲשֶׁר רָאִיתִי הַרְבֵּה עֲמַלִים לְבַקֵּשׁ וְלִמְצוֹא אֶת סוֹף הַמִּדָּה וְאֵינָן יְכוֹלִין:

וְגַם אִם יֹאמַר הֶחָכָם. שֶׁהוּא יוֹדֵעַ לֹא יוּכַל. שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ ע"ה לֹא עָמַד עַל הַדָּבָר בְּאוֹמְרוֹ "הוֹדִעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶךָ":

פרק ט

פסוק א

וְלָבוּר. וּלְבָרֵר:

אֶת כָּל זֶה. בֵּרַרְתִּי וְהִבְחַנְתִּי:

אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים. הוּא עוֹזְרָם וְהוּא שׁוֹפְטָם, כְּדֵי לְהֵיטִיבָם בְּאַחֲרִיתָם:

וַעֲבָדֵיהֶם. הֵם תַּלְמִידֵיהֶם, מְשַׁמְּשֵׁיהֶם. הוֹלְכֵי אוֹרְחוֹתָם:

גַּם אַהֲבָה גַּם שִׂנְאָה. אֵין יוֹדְעִין שְׁאָר הַבְּרִיּוֹת, וְאֵין מַכִּירִין לָתֵת לִבָּם בַּמֶּה יֵאָהֲבוּ לַמָּקוֹם וּבַמֶּה הֵם שְׂנוּאִים:

הַכֹּל לִפְנֵיהֶם. לִפְנֵי הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים:

פסוק ב

הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל. הַכֹּל נוֹתְנִים לִלְבָּם כַּאֲשֶׁר מַגִּיעַ לְכָל אָדָם מִקְרֶה אֶחָד, וְיוֹדְעִים שֶׁסּוֹף דָּבָר לָתֵת לְכָל אִישׁ כְּדַרְכּוֹ:

מִקְרֶה אֶחָד. וְיוֹדְעִים שֶׁסּוֹף הַכֹּל צַדִּיק וַאֲשֶׁר רָשָׁע, לָמוּת, וּמִקְרֶה אֶחָד יֵשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה לְכֻלָּם. כָּל זֶה יוֹדְעִים וְאַף עַל פִּי כֵן, בּוֹחֲרִים לָהֶם דֶּרֶךְ הַטּוֹב, לְפִי שֶׁיּוֹדְעִים שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם לְעוֹלָם הַבָּא:

לַצַּדִּיק. כְּנוֹן נֹחַ:

וְלָרָשָׁע. פַּרְעֹה נְכֹה, זֶה נִצְלַע וְזֶה נִצְלַע:

לַטּוֹב. זֶה מֹשֶׁה:

וְלַטָּהוֹר. זֶה אַהֲרֹן:

וְלַטָּמֵא. אֵלּוּ הַמְרַגְּלִים. אֵלּוּ אָמְרוּ שִׁבְחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאֵלּוּ אָמְרוּ גְּנוּתָהּ. אֵלּוּ לֹא נִכְנְסוּ לָאָרֶץ, וְאֵלּוּ לֹא נִכְנְסוּ לָאָרֶץ. הֲרֵי מִקְרֶה אֶחָד לָהֶם:

וְלַזֹּבֵחַ. זֶה יֹאשִׁיָּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיִּזְבַּח יֹאשִׁיָּהוּ":

וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ. זֶה אַחְאָב שֶׁבִּטֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל מִלַּעֲלוֹת לָרֶגֶל. זֶה מֵת בְּחֹצִים, וְזֶה מֵת בְּחֹצִים:

כַּטּוֹב. זֶה דָּוִד:

כַּחֹטֶא. זֶה נְבוּכַדְנֶאצַּר. זֶה בָּנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְזֶה הֶחֱרִיבוֹ. זֶה מָלַךְ מ' שָׁנָה, וְזֶה מָלַךְ מ' שָׁנָה:

הַנִּשְׁבָּע. זֶה צִדְקִיָּהוּ שֶׁנִּשְׁבַּע לַשֶּׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר, "וְגַם נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרַד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ וְגוֹ':

כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא. זֶה שִׁמְשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְשׁוֹן, הִשָּׁבְעוּ לִי פֶּן תִּפְגְּעוּן בִּי אַתֶּם." לְמַדְנוּ שֶׁהָיְתָה שְׁבוּעָה חֲמוּרָה לוֹ. זֶה מֵת בְּנִקּוּר עֵינַיִם, וְזֶה מֵת בְּנִקּוּר עֵינַיִם. עַל כֵּן:

פסוק ג

לֵב בְּנֵי אָדָם מָלֵא רָע. שֶׁאוֹמְרִים, אֵין דִּין פְּרָעָנוּת לָרְשָׁעִים. אֵין הַכֹּל אֶלָּא לְפִי הַמִּקְרֶה, פְּעָמִים לַצַּדִּיק, וּפְעָמִים לָרָשָׁע:

וְאַחֲרָיו אֶל הַמֵּתִים. וְסוֹפָן יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם:

פסוק ד

כִּי מִי אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל כָּל הַחַיִּים, יֵשׁ בִּטָּחוֹן. כִּי בָעוֹדוֹ בַחַיִּים, אֲפִילּוּ הוּא רָשָׁע וְנִתְחַבֵּר לָרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, "אֶל כָּל הַחַיִּים" אֲפִילּוּ לָרְשָׁעִים, יֵשׁ בִּטָּחוֹן, שֶׁמָּא יָשׁוּב לִפְנֵי מוֹתוֹ:

כִּי לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן הָאַרְיֵה הַמֵּת. וּשְׁנֵיהֶם רְשָׁעִים. טוֹב הָיָה לוֹ לִנְבוּזַרְאֲדָן, שֶׁהָיָה עֶבֶד רָשָׁע וְנִתְגַּיֵּר שֶׁלֹּא הִקְדִּימַתּוּ מִיתָה, מִנְּבוּכַדְנֶאצַּר רַבּוֹ שֶׁנִּקְרָא אַרְיֵה, שֶׁנֶּאֱמַר, "עָלָה אַרְיֵה מִסְּבְכוֹ". וּמֵת בְּרִשְׁעוֹ בְּגֵיהִנֹּם, וְעַבְדּוֹ בְּגַן עֵדֶן. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ לְעִנְיַן מְחַתְּכִין אֶת הַנְּבֵלָה לִפְנֵי הַכְּלָבִים בְּשַׁבָּת, וּמֵת הַמּוּטָל בַּחַמָּה, אָסוּר לְטַלְטְלוֹ אֶלָּא אִם כֵּן הֵנִיחוּ עָלָיו תִּינוֹק אוֹ כְּכָר:

פסוק ה

כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ. וְאוּלַי יָשִׁיבוּ אֶל לִבָּם יוֹם הַמִּיתָה וְיָשׁוּבוּ מִדַּרְכָּם, אֲבָל מִשֶּׁמֵּתוּ, אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה, וְאֵין עוֹד לָהֶם שְׂכַר פְּעֻלָּה שֶׁיַּעֲשׂוּ מִן הַמִּיתָה וְאֵילֵךְ, אֶלָּא מִי שֶׁטָּרַח בְּעֶרֶב שַׁבָּת יֹאכַל בְּשַׁבָּת:

פסוק ו

גַּם אַהֲבָתָם. שֶׁאָהֲבוּ פֶּתִי וְלִצוֹן:

גַּם שִׂנְאָתָם. שֶׁשָּׂנְאוּ דָּעַת:

גַּם קִנְאָתָם. שֶׁהִקְנִיאוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם:

וְחֵלֶק אֵין לָהֶם וְגוֹ' בְּכֹל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וְגוֹ'. לֹא הוֹעִיל לָהֶם זְכוּת בֵּן וּבַת לְאוֹתָן רְשָׁעִים שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְאֵין לָהֶם כַּפָּרָה לְאַחַר מִיתָה:

פסוק ז

לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה. אֲבָל אַתָּה הַצַּדִּיק, שֶׁכְּבָר רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲשֶׂיךָ הַטּוֹבִים וְתִזְכֶּה לָעוֹלָם הַבָּא, "לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה":

פסוק ח

בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים. הַתְקֵן עַצְמְךָ בְּכָל שָׁעָה בְּמַעֲשֶׂה טוֹב, שֶׁאִם תָּמוּת הַיּוֹם, תִּכָּנֵס בְּשָׁלוֹם. וּמָשָׁל שְׁלֹמֹה הֶחָכָם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְאָדָם שֶׁהִזְמִינוֹ הַמֶּלֶךְ לְיוֹם סְעוּדָה וְלֹא קָבַע

לוֹ זְמַן. אִם חָכָם הוּא אוֹ פִּקֵּחַ, מֵיַּד מְכַבֵּס כְּסוּתוֹ וְרוֹחֵץ וְסָךְ, וְכֵן עֵת מָחָר, עַד עֵת יִקְרָא אֶל הַסְּעוּדָה יִהְיוּ כָּל שָׁעָה בָּגְדָיו לְבָנִים, וְהוּא רָחוּץ וְסָךְ. כַּךְ דְּרָשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת:

פסוק ט

רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אָהַבְתָּ. רְאֵה וְהֱבֵן לִלְמֹד אוּמָנוּת לְהִתְפָּרְנֵס מִמֶּנּוּ, עִם תַּלְמוּד תּוֹרָה אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ:

כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים. אִם עָשִׂיתָ כֵּן, יִהְיֶה חֶלְקְךָ, זֶה חַיִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה, לְהִתְפָּרְנֵס מִן הָאוּמָנוּת וּבָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מַשְׁכַּחַת עָוֹן:

פסוק י

כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת. רְצוֹן קוֹנְךָ בְּעוֹד שֶׁאַתָּה בְכֹחֲךָ, עֲשֵׂה:

כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְגוֹ' בִּשְׁאוֹל. לְזַכּוֹתְךָ מִשֶּׁתְּמוּת, וְאִם עָשִׂיתָ כֵּן, אֵין לְךָ שׁוּם חֶשְׁבּוֹן בִּשְׁאוֹל שֶׁתִּדְאַג מִמֶּנּוּ. וְכֵן הַמִּקְרָא מְסוֹרָס, כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל לָרְשָׁעִים, וְלֹא חֶשְׁבּוֹן לַצַּדִּיקִים כְּשֶׁיִּתְּנוּ הַחוֹטְאִים דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, וְכֵךְ נִדְרַשׁ בַּמִּדְרָשׁ. וְהַבָּא לְפָתְרוֹ בְּלֹא סֵרוּס, כְּמַשְׁמָעוֹ, פּוֹתֵר חֶשְׁבּוֹן לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה, מַה יּוּכַל עוֹד לַעֲשׂוֹת לְהִפָּטֵר מִן הַדִּין:

פסוק יא

שַׁבְתִּי וְרָאָה. כְּמוֹ "זָכוֹר" וואדינ"ט בְּלַעַ"ז:

לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ. לֹא עָמְדָה לָעֲשָׂהאֵל קַלּוּתוֹ מִשֶּׁהִגִּיעַ פְּקֻדָּתוֹ:

וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה. לֹא עָמְדָה לְאַבְנֵר גְּבוּרָתוֹ מִשֶּׁהִגִּיעַ יוֹמוֹ:

וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם. כְּגוֹן אֲנִי, שֶׁהָיָה לַחְמִי לְיוֹם, "שְׁלֹשִׁים כּוֹר סוֹלֶת וְגוֹמֵר" וְעַכְשָׁיו "זֶה . . . חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי", מַקְלִי וּמַקֵּידָה:

וְגַם לֹא לַנְּבוֹנִים עֹשֶׁר. כְּגוֹן אִיּוֹב, בַּתְּחִלָּה, "וַיְהִי מִקְנֵהוּ וְגוֹ'". כְּשֶׁבָּאָה שַׂעְתּוֹ, אָמַר, "חֲנֻנַּי אַתֶּם רֵעָי":

וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן. הֲרֵי מֹשֶׁה, אֵין יוֹדֵעַ וְנָבוֹן מִמֶּנּוּ בְּיִשְׂרָאֵל וְלֹא מָצָא חֵן בִּתְפִלָּתוֹ שֶׁיִּכָּנֵס לְאֶרֶץ:

כִּי עֵת וָפֶגַע. כְּמַשְׁמָעוֹ. דָּבָר אַחֵר: כִּי עֵת יִקְרֶה אוֹתָם, וְהַפְּגִיעָה וְהַתְחָנָה יִהְיוּ רְגִילִין בָּהֶם שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לַדְּבָרִים הַלָּלוּ:

פסוק יב

כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה. כְּדָגִים גְּדוֹלִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה גְרוּעָה וַחֲלוּשָׁה וּפֵירְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ: הִיא חַכָּה, שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא כְּמִין מַחַט, וְדָג גָּדוֹל נִלְכָּד בָּהּ:

כָּהֵם יוּקָשִׁים. בְּמִכְשׁוֹל קָטָן וְחַלָּשׁ כְּמוֹ הַמְּצוֹדָה הָרָעָה וְהַפַּח, נִכְשָׁלִים בְּנֵי אָדָם בְּעֵת פְּקֻדַּת רָעָתָם, כְּשֶׁבָּא עִתָּם לִפּוֹל הָרָעָה עֲלֵיהֶם פִּתְאוֹם בִּמְצוֹדָה רָעָה, מלאוויש"ה בְּלַעַ"ז:

כָּהֵם. כְּמוֹתָם:

פסוק טו
וְאָדָם לֹא זָכַר. לֹא הָיָה חוֹשְׁבוֹ לִכְלוּם:

פסוק טז
וְאָמַרְתִּי אֲנִי. בְּרֹאוֹתִי כֵּן "טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה". וַהֲרֵי חָכְמָתוֹ שֶׁל זֶה בְּזוּיָה לְכֻלָּם, וְעַכְשָׁיו כֻּלָּם נִמְלְטוּ עַל יָדוֹ.
וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: **עִיר קְטַנָּה**. זֶה הַגּוּף.
וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט. אֵלּוּ אֵבָרָיו שֶׁל אָדָם.
מֶלֶךְ גָּדוֹל. זֶה יֵצֶר הָרַע, שֶׁכָּל אֵבָרָיו מַרְגִּישִׁים בּוֹ.
אִישׁ מִסְכֵּן. זֶה יֵצֶר טוֹב:

פסוק יז
בְּנַחַת נִשְׁמָעִים. מְקֻבָּלִים הֵם לַבְּרִיּוֹת:
מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים. מֹשֶׁה נִפְטַר זֶה כַּמָּה שָׁנִים, וְעַדַיִן גְּזֵרוֹתָיו מְקֻבָּלִים עַל יִשְׂרָאֵל, וְכַמָּה מַלְכֵי אֻמּוֹת גּוֹזְרִין גְּזֵרוֹת עַל יִשְׂרָאֵל, וְאֵין דִּבְרֵיהֶם מִתְקַיְּמִין:

פסוק יח
טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב. חָכְמָתָהּ שֶׁל סָרַח, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל הָעָם בְּחָכְמָתָהּ", עָמְדָה לָהֶם יוֹתֵר מִכְּלֵי קְרָב, שֶׁהָיָה בְיָדָם לְהִלָּחֵם עִם יוֹאָב:
וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה. אִלּוּלֵי שֶׁהָרָנָה לְשֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי, הָיוּ כֻּלָּם אֲבוּדִים עַל יָדוֹ.
דָּבָר אַחֵר: **וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה**. הֲרֵי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְחֻצָּה צַדִּיקִים וּמֶחֱצָה רְשָׁעִים, וּבָא אֶחָד וְחָטָא וַעֲשָׂאָן מֻרְבִּים, נִמְצָא שֶׁהִכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם לְחוֹבָה:

פרק י

פסוק א
זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ וְגוֹ'. כְּגוֹן בִּימֵי הַחֹרֶף, שֶׁאֵין בִּזְבוּבִין כֹּחַ, וְהֵם קְרוֹבִים לְמוּת, גַּם אִם בָּא לְתוֹךְ שָׁמָן רוֹקֵחַ וּמִתְעָרֵב בִּבְשָׂמִים, הוּא מַבְאִישׁוֹ, וְהוּא מַעֲלֶה קֶצֶף, שְׁקוֹרִין אשקו"א בְּלַעַ"ז, וְנִרְאֶה בּוֹ כְּמִין אֲבַעְבּוּעוֹת, וְזֶהוּ מַשְׁמָעוֹ שֶׁל "יַבִּיעַ". הֲרֵי דָּבָר קַל שֶׁהִפְסִיד דָּבָר חָשׁוּב. כַּךְ, יָקָר מֵחָכְמָה וּמִכָּבוֹד הַסִּכְלוּת מְעָט, שֶׁהֲרֵי הִכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם. הֲרֵי שֶׁהָיָה אָדָם זֶה שָׁקוּל בְּמֶחֱצָה עֲבֵרוֹת וּמֶחֱצָה זְכֻיּוֹת, וּבָא וְעָבַר עֲבֵרָה אַחַת וְהִכְרִיעַתּוּ לְכַף חוֹבָה, נִמְצֵאת סִכְלוּת זֶה שֶׁהוּא דָּבָר מֻעָט, יָקָר וְשָׁקוּל וְכָבֵד יוֹתֵר מִכָּל הַחָכְמָה וְהַכָּבוֹד שֶׁהָיָה בּוֹ, שֶׁהֲרֵי הִכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם:

יָקָר. לְשׁוֹן כּוֹבֶד. הוּא כָּבֵד וְשָׁקוּל יוֹתֵר מִן הַחָכְמָה שֶׁבּוֹ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה מוֹשְׁלִים יֵצֶר הָרַע לְזְבוּבֵי מָוֶת:

יַבְאִישׁ יַבִּיעַ. שֵׁם טוֹב, שֶׁהוּא עֶרֶב מִשָּׁמֶן רוֹקֵחַ:

פסוק ב

לֵב חָכָם לִימִינוֹ. חָכְמָתוֹ מְזֻמֶּנֶת לְהַטּוֹתוֹ אֶל דֶּרֶךְ הַמְיֻמֶּנֶת לְטוֹבָתוֹ:

וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ. לְעַקְּשׁוֹ מִן הַדֶּרֶךְ הַמְיֻמֶּנֶת שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת וְנוֹחָה לוֹ:

פסוק ג

וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא. בַּהֲלִיכָתוֹ וּבְדִבּוּרוֹ, הַכֹּל מַכִּירִין שֶׁהוּא שׁוֹטֶה:

פסוק ד

אִם רוּחַ הַמּוֹשֵׁל. מוֹשֵׁל הָעוֹלָם תַּעֲלֶה עָלֶיךָ לְדַקְדֵּק אַחֲרֶיךָ בְּמִדַּת הַדִּין:

מְקוֹמְךָ אַל תַּנַּח. מִדָּתְךָ הַטּוֹבָה אַל תַּנַּח, לוֹמַר לוֹ: "מַה יּוֹעִיל צִדְקָתִי לִי"?

כִּי מַרְפֵּא. דִּקְדּוּקֵי הַדִּין בְּיִסּוּרִין הַבָּאִין עָלֶיךָ, מַרְפֵּא הוּא לַעֲוֹנוֹתֶיךָ, וְיַנִּיחַ לְךָ חֲטָאִים הַגְּדוֹלִים:

פסוק ה

כִּשְׁגָגָה שֶׁיֵּצֵא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט. דּוֹמֶה הוּא לְשַׁלִּיט שֶׁהוֹצִיא דָּבָר שְׁגָגָה מִפִּיו שׁוֹגֵג, וְאִי אֶפְשָׁר לַחֲזוֹר, כַּךְ אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֵין לְהָשִׁיב:

פסוק ו

נִתַּן הַסָּכָל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים. זוּ הִיא הָרָעָה שֶׁהִיא כִּשְׁגָגָה שֶׁיּוֹצֵא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט, שֶׁנִּתַּן הַשִּׁטּוּת וְהָרֶשַׁע בִּמְרוֹמֵי גְּבַהּ, שֶׁהִגְבִּיהַּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶת הַכְּסִילִים וְאֶת הָרְשָׁעִים, שֶׁאֲנִי רוֹאֶה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁהֵם עֲתִידִים לִפְשֹׁט יָד בְּהֵיכָלוֹ וְלִשּׁוּם אוֹתוֹתָם אוֹתוֹת:

וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפָל יֵשֵׁבוּ. יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַגְּדֻלָּה וְהַכָּבוֹד שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עַכְשָׁיו בְּיָמַי, עֲתִידִים לֵישֵׁב בַּשֵּׁפֶל, שֶׁנֶּאֱמַר, "יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ":

פסוק ז

רָאִיתִי עֲבָדִים עַל סוּסִים. הֵם כַּשְׁדִּים, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם, "זֶה הָעָם לֹא הָיָה". יִתְעַלּוּ לִהְיוֹת עַל סוּסִים, מוֹלִיכִים אֶת שִׁבְוֵי יִשְׂרָאֵל אֲסוּרִים בְּקוֹלָרִין:

הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל הָאָרֶץ. לִפְנֵי קְרוֹנִין שֶׁל כַּשְׁדִּים:

פסוק ח

חֹפֵר גּוּמָּץ. שׁוֹחֶה:

בּוֹ יִפּוֹל. פְּעָמִים שֶׁהוּא נוֹפֵל בּוֹ. כְּלוֹמַר, יֵשׁ לְךָ חוֹרֵשׁ רָעָה וְסוֹפוֹ לָשׁוּב עָלָיו בְּסוֹף, שֶׁכָּלָה זַרְעוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶאצַּר עַל יְדֵי כְּלֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, "וְעַל מָרֵא שְׁמַיָּא הִתְרוֹמַמְתָּ":

וּפֹרֵץ גָּדֵר. סִיג שֶׁל חֲכָמִים, לַעֲבֹר עַל דִּבְרֵיהֶם:
יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ. מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וּלְפִי שֶׁדִּבֵּר בִּלְשׁוֹן פְּרִיצַת גָּדֵר, הִזְכִּיר בְּתַשְׁלוּמִין לְשׁוֹן נְשִׁיכַת נָחָשׁ, שֶׁהוּא דָר בְּחוֹרֵי נְקָבֵי כָתְלֵי בָתִּים פְּרוּצִים:

פסוק ט

מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם. מַסִּיעַ אֲבָנִים מִמַּחֲצַבְתָּם בָּהָרִים מִתְיַגֵּעַ בָּהֶם:
יֵעָצֵב. לְשׁוֹן יְגִיעָה, כְּמוֹ, "בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה". כְּלוֹמַר, כָּל אָדָם לְפִי מְלַאכְתּוֹ עִצָּבוֹנוֹ, אַף עוֹשֵׂה רָעָה, לְפִי זְרִיעָתוֹ יִקְצוֹר:
יִסָּכֵן בָּם. יִתְחַמֵּם בָּהֶם, כְּמוֹ "וּתְהִי לוֹ סֹכֶנֶת". אַף הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת, סוֹפוֹ לֵהָנוֹת מֵהֶם:

פסוק י

אִם קָהָה הַבַּרְזֶל. חַרְבוֹת צוּרִים, שֶׁקֵּהָה פִּיהֶם וְחִדּוּדָם:
וְהוּא לֹא פָנִים קִלְקָל. וְאֵינָם לְטוֹשִׁים וּמְרוּטִים: "לְמַעַן הֱיֹה לָהּ בָּרָק." אַף עַל פִּי כֵן "וַחֲיָלִים יְגַבֵּר". מַגְבִּיר הוּא בְּמִלְחָמָה אֶת גִּבּוֹרֵי הַחֲיָלִים לְנַצֵּחַ:
וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה. וּמַעֲלַת כִּשָּׁרוֹן יֵשׁ עוֹד לַחָכְמָה יוֹתֵר מִן הַבַּרְזֶל. אִם תַּלְמִיד חָכָם מַשְׁחִיר פָּנָיו בְּרָעָב, וְאַתָּה רוֹאֵהוּ מִסְכֵּן בֵּין הָעֲשִׁירִים, הַרְבֵּה חֲיָלִים מִתְגַּבְּרִים עַל יָדוֹ. וְאַל תִּתְמַהּ עַל וְי"ו "וַחֲיָלִים", כִּי הַרְבֵּה וָוִי"ן נוֹפְלִים כֵּן בִּלְשׁוֹן עִבְרִית, כְּמוֹ "אִם רָאִיתָ גַּנָּב וַתִּרָץ עִמּוֹ": "עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה", וְהַרְבֵּה מִפֹּרָשִׁים כָּזֶה:

פסוק יא

אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ. אֶת אִישׁ:
בְּלוֹא לָחַשׁ. מֵחֲמַת שֶׁלֹּא לָחְשׁוֹ הֶחָבֵר שֶׁלֹּא יִשֹּׁךְ:
וְאֵין יִתְרוֹן. לֶחָבֵר הָרָשָׁע שֶׁהָיָה רָגִיל לְלָחְשׁוֹ, בְּלֹא לָחַשׁ, כַּךְ, אִם בְּנֵי עִירְךָ נִכְשָׁלִים בְּאִסּוּרִין מֵחֲמַת שֶׁאֵין חָכָם דּוֹרֵשׁ לָהֶם וּמְלַמְּדָם אֶת חֻקֵּי הַתּוֹרָה, אֵין יִתְרוֹן לוֹ בִּשְׁתִיקָתוֹ, וְלֹא יִשְׂתַּכֵּר:

פסוק יב

דִּבְרֵי פִי חָכָם חֵן. עַל שׁוֹמְעֵיהֶם וְנִשְׁמָעִים לוֹ, וְטוֹב לוֹ שֶׁנּוֹטֵל גְּדֻלָּה עֲלֵיהֶם:
וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ. זֶה הַמַּסִּית אֶת חֲבֵרוֹ מְדֶרֶךְ טוֹבָה, כְּגוֹן בִּלְעָם, שֶׁפָּרַץ גְּדֵרָן שֶׁל עַכּוּ"ם שֶׁגָּדְרוּ עַצְמָן מִן הָעֲרָיוֹת מִדּוֹר הַמַּבּוּל וְאֵילָךְ, וְהוּא יָעַץ לָהֶם לִהְיוֹת מַפְקִירִין בְּנוֹתֵיהֶם לִזְנוּת:

פסוק יג

תְּחִלַּת דִּבְרֵי פִיהוּ סִכְלוּת. כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ"? הָיָה לוֹ לְהָשִׁיב "ה', אַתָּה יוֹדֵעַ" וְהוּא אָמַר "בְּלֵק בֶּן צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי". כְּלוֹמַר: אִם בְּעֵינֶיךָ אֲנִי נִבְזֶה, חָשׁוּב אֲנִי בְּעֵינֵי מַלְכֵי הָאָרֶץ:

וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת. שֶׁעְמּוּם וְעֵרְבוּב: "לָכָה אִיעָצְךָ" זִמַּת אִוֶּלֶת:

פסוק יד

וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְּבָרִים. שֶׁהָיָה מִתְפָּאֵר בְּעַצְמוֹ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן:

לֹא יֵדַע הָאָדָם מַה שֶּׁיִּהְיֶה. לוֹ לְאַחַר זְמַן. שֶׁהֲרֵי הָלַךְ לִיטֹל שְׂכָרוֹ בְּמִדְיָן, וְלֹא יָדַע שֶׁיִּפּוֹל בֶּחָרֶב.

וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ: **הַסָּכָל יַרְבֶּה דְּבָרִים**. גּוֹזֵר וְאוֹמֵר: "מָחָר אֶעֱשֶׂה כֵּן לְפָלוֹנִי", וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה יִּהְיֶה מָחָר:

וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו, מִי יַגִּיד לוֹ. כְּלוֹמַר: לֹא סוֹף דָּבָר שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה יִּהְיֶה לְאַחַר זְמַן, אֶלָּא אַף הַהוֹוֶה עַכְשָׁיו מֵאַחֲרָיו, שֶׁלֹּא כְּנֶגֶד עֵינָיו אֶלָּא מֵאֲחוֹרֵי עָרְפּוֹ מֻרְחוֹק, צָרִיךְ הוּא שֶׁיְּהֵא מִי יַגִּיד לוֹ:

פסוק טו

עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ. כְּסִילוּתָם גּוֹרֶם לָהֶם עָמָל הַמְיַגְּעָן, אֲשֶׁר לֹא לָמְדוּ דַּרְכֵי מְבוֹאוֹת הָעִיר וּמְתִיַּגְּעִ לְכָנוֹס דֶּרֶךְ פְּתָחִים וּבְצָעֵי הַמַּיִם, וְיִגְּעִ בְּטִבְיעוּת רַגְלָיו בַּבּוּץ. כְּלוֹמַר: עֲצָלוּת שֶׁל עוֹזְבֵי הַתּוֹרָה גּוֹרֶם לָהֶם יְגִיעַת עָמָל בְּגֵיהִנֹּם:

אֲשֶׁר לֹא יָדַע לָלֶכֶת. אֶל נְתִיב אֱמֶת לִפְרוֹשׁ מִן הָעֲבֵרָה, לְפִי שֶׁלֹּא לָמַד תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "נֵר לְרַגְלִי דְּבָרֶיךָ":

פסוק טז

אִי לְךָ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ. בִּזְמַן שֶׁמַּלְכֵּךְ וְדַיָּנֶיךָ מִתְנַהֲגִים בְּנַעֲרוּת:

פסוק יז

בְּגִבּוֹרָה וְלֹא בַשְּׁתִי. שֶׁעוֹסְקִין בִּגְבוּרַת הַחָכְמָה וְהַבִּינָה, וְלֹא בִּשְׁתִיַּת יָיִן:

פסוק יח

בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה. כְּשֶׁאָדָם מִתְעַצֵּל וְאֵינוֹ מְתַקֵּן הַפְּרִיצָה קְטַנָּה שֶׁבְּתִקְרַת הַבַּיִת:

יִמַּךְ הַמְּקָרֶה. יִשְׁפַּל הַבִּנְיָן הַמְּקֹרֶה אֶת הַבַּיִת וְהַמְּסַכֵּךְ עָלָיו:

יִדְלֹף. יְטַפְטֵף דֶּלֶף גְּשָׁמִים, כְּלוֹמַר: כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל מִתְעַצְּלִים בַּתּוֹרָה, הֵם נְמַקִּים, וּבֵית גְּאוֹן עֲזֻם חָרֵב וּמָךְ:

פסוק יט

לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם. לְחֻדּוֹת מְזֻמּוּטֵי חֲתָנִים וְכַלּוֹת, עוֹשִׂים סְעוּדָה, וְסָתָם סְעוּדָה גְּדוֹלָה קְרוּיָה לֶחֶם, כְּמוֹ דְּאָתְּ אָמַר: "בִּלְשַׁצַּר מַלְכָּא עֲבַד לֶחֶם רַב":

וְיַיִן. מַשְׁקִין בִּסְעוּדָה, אֲשֶׁר יְשַׂמַּח הַחַיִּים:

וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַכֹּל. אִם אֵין כֶּסֶף, אֵין סְעוּדָה. לְפִיכָךְ, לֹא יִתְעַצֵּל אָדָם מִן הַמְּלָאכָה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ מַה לְהוֹצִיא:

פסוק כ

גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ. אֲפִילּוּ בְּמַחְשְׁבוֹתֶיךָ, בְּלֹא דִבּוּר. "גַּם" אֲפִילּוּ.

מֶלֶךְ אַל תְּקַלֵּל. אַל תַּרְגִּיז לְמַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם. דָּבָר אַחֵר: כְּמַשְׁמָעוֹ, מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם:

עוֹף הַשָּׁמַיִם. נְשָׁמָה הַנְּתוּנָה בְּךָ, שֶׁסּוֹפָהּ לָעוּף עַל הַשָּׁמַיִם:

וּבַעַל כְּנָפַיִם. מַלְאָךְ הַמְמֻנֶּה אוֹתָךְ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ", וּלְפִי מַשְׁמָעוֹ, הָעוֹבְרִים וְהַשָּׁבִים. יֵשׁ לְךָ לְדַאֵג מִכָּל בְּרִיָּה, שֶׁמָּא יֵשׁ שׁוֹמְעִין וְיַגִּידוּ לַאֲחֵרִים:

פרק יא

פסוק א

שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל פְּנֵי הַמָּיִם. עֲשֵׂה טוֹבָה וְחֶסֶד לְאָדָם שֶׁיֹּאמַר לְךָ לִבְּךָ עָלָיו, "אַל תִּרְאֶנּוּ עוֹד", כְּאָדָם שֶׁמַּשְׁלִיךְ מְזוֹנוֹתָיו עַל פְּנֵי הַמָּיִם:

כִּי בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ. עוֹד יָמִים בָּאִים וּתְקַבֵּל תִּשְׁלוּמְךָ. רְאֵה מַה נֶּאֱמַר בְּיִתְרוֹ: "קְרָאֶן לוֹ וְיֹאכַל לֶחֶם". וְסָבוּר שֶׁהוּא מִצְרִי, וְלֹא יִרְאֶנּוּ עוֹד. מָה הָיָה סוֹפוֹ? נַעֲשָׂה חֲתָנוֹ וּמָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל, וְהִכְנִיסוֹ תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה, וְזָכוּ בָנָיו וּבְנֵי בָנָיו לֵישֵׁב בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית:

פסוק ב

תֶּן חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה. חֲלֹק־תְּ מִלַּחְמְךָ וּמִשְׁתְּךָ לְשִׁבְעָה צְרִיכֵי חֶסֶד, חֵלֶק עוֹד לִשְׁמוֹנָה שֶׁיְּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם, וְאַל תֹּאמַר "דַּי":

כִּי לֹא תֵדַע מַה יִּהְיֶה רָעָה. שֶׁמָּא עוֹד בָּאִים וְתִצְטָרֵךְ לְכֻלָּם. אָז תִּנָּצֵל עַל יְדֵי צְדָקָה זוֹ מִן הָרָעָה. וְאִם לֹא עָכְשָׁיו, אֵימָתַי?

וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ: **תֶּן חֵלֶק וְגוֹ'**. אֵלּוּ שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית. תֵּן אֶחָד מֵהֶן חֵלֶק לְיוֹצְרְךָ לָנוּחַ בְּשַׁבָּת. **וְגַם לִשְׁמוֹנָה**. אֵלּוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי הַמִּילּוּאִים.

דָּבָר אַחֵר: **תֶּן חֵלֶק לְשִׁבְעָה**. קָרְבָּנוֹת צִבּוּר שֶׁל שִׁבְעַת יְמֵי פֶּסַח. **וְגַם לִשְׁמוֹנָה**. שֶׁל שְׁמוֹנַת יְמֵי הֶחָג:

כִּי לֹא תֵדַע מַה יִּהְיֶה רָעָה. אִם יֶחֱרַב הַבַּיִת, וְלֹא תַקְרִיבוּ עוֹד, וְיוֹעִילוּ קָרְבָּנוֹת הָרִאשׁוֹנִים, לְבַטֵּל גְּזֵרָה הָרָעָה:

דָּבָר אַחֵר: **כִּי לֹא תֵדַע מַה יִּהְיֶה רָעָה**. לֹא יָדַעְתָּ מַה נִּגְזַר עַל הַגְּשָׁמִים בַּחַג. וְיוֹעִילוּ הַקָּרְבָּנוֹת, וִיבַטְּלוּ גְּזֵרוֹת רָעוֹת:

פסוק ג

אִם יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם. אִם רָאִיתָ עָבִים מְלֵאִים גֶּשֶׁם, יָדַעְתָּ שֶׁסּוֹפָן יָרִיקוּ גִּשְׁמֵיהֶם עַל הָאָרֶץ; בַּמָּקוֹם שֶׁהַטּוֹבָה צוֹמַחַת וְנִכֶּרֶת, שָׁם סוֹפָהּ לִנּוּחַ. אַף כֵּן דַּע שֶׁאִם יִפּוֹל עֵץ וְגוֹ', אִם יִשְׁכֹּן אָדָם חָכָם וְצַדִּיק בְּעִיר אוֹ בִּמְדִינָה, מָקוֹם שֶׁיִּשְׁכֹּן, שָׁם יִהְיוּ נִכָּרִין מַעֲשָׂיו אַחֲרֵי מוֹתוֹ, וְחָכְמוֹתָיו וּמִדּוֹת תְּרוּמִיּוֹתָיו וְתַשְׁלוּם טוֹבָה לְיוֹשְׁבֵי הַמָּקוֹם עַל מִנְהָגוֹ הַטּוֹב שֶׁהִדְרִיכָם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה:

יִפּוֹל. יִשְׁכֹּן, כְּמוֹ "עַל פְּנֵי כָל אֶחָיו נָפָל":

עֵץ. תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמַּגִּין בִּזְכוּתוֹ כָּעֵץ הַמֵּסִיךְ עַל הָאָרֶץ:

פסוק ד

שֹׁמֵר רוּחַ. מַמְתִּין וּמְצַפֶּה עַד בֹּא הָרוּחַ:

לֹא יִזְרָע. פְּעָמִים מַמְתִּין וְאֵינוֹ בָא:

וְרֹאֶה בֶּעָבִים. נוֹתֵן עֵינָיו בֶּעָבִים, וּכְשֶׁרוֹאֶה אוֹתָם קוֹדְרִים, יֵרֵא לִקְצוֹר מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים, לְעוֹלָם לֹא יִקְצוֹר, לְפִי שֶׁיֵּרֵא תָּמִיד:

פסוק ה

כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ וְגוֹ'. **כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה**. דְּבָרִים הַנִּסְגָּרִים וְהַנֶּעֱצָרִים בְּבֶטֶן שֶׁהִיא מְלֵאָה וְאַף עַל פִּי שֶׁבּוֹלֶטֶת לְחוּץ. "כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ". הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסוֹרָס, נִדְרָשׁ מִסּוֹפוֹ לְרֹאשׁוֹ. "כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ . . . דֶּרֶךְ הָרוּחַ", כְּלוֹמַר: יְדִיעוֹת שְׁתֵּי אֵלּוּ שָׁווֹת. לֹא זוּ גְּלוּיָה לָךְ, וְלֹא זוּ גְּלוּיָה לָךְ. פְּעָמִים אַתָּה סָבוּר לְהַכִּיר בֶּעָבִים שֶׁיָּבֹא הָרוּחַ, וְאֵינוֹ בָא כָּאן, כִּי עוֹבֵר וְהוֹלֵךְ לוֹ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת. וַהֲרֵי לְשׁוֹן זֶה כְּמוֹ: "כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרָיִם": "כַּשִּׁפְחָה כִּגְבִרְתָּהּ" "כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר". וּפְעָמִים שֶׁהוּא מַשְׁוֶה מֻקְדָּם לְמְאֻחָר, וּפְעָמִים שֶׁהוּא מַשְׁוֶה מְאֻחָר לְמֻקְדָּם, אַף כָּאן לְמַד יְדִיעַת הָרוּחַ מִידִיעַת הַבֶּטֶן, כְּלוֹמַר: אֵין לְךָ לִשְׁמֹר אֶת הָרוּחַ לְרֹאוֹת בֶּעָבִים: (הַגָּהָ"ה: עִנְיָן זֶה הוּא מְסוֹרָס בְּדִבְרֵי רַשִׁ"י וּמְהֻפָּךְ, וּצְרִיכִים לְהַגִּיהַּ כְּפִי אֲשֶׁר הוּא בַּסְּפָרִים הַמְדֻיָּקִים, וְאָז יוּבַן שַׁפִּיר. וְכָךְ הִיא הַנּוּסְחָא הָאֱמִתִּית:

כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ. הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסוֹרָס, נִדְרָשׁ מִסּוֹפוֹ לְרֹאשׁוֹ: "כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ עֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה, דְּבָרִים הַנִּסְגָּרִים וְהַנֶּעֱצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁבּוֹלֶטֶת לְחוּץ,

אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה בְּבִטְנָהּ, כַּךְ אֵינְךָ יוֹדֵעַ דֶּרֶךְ הָרוּחַ. כְּלוֹמַר: יְדִיעוֹת שְׁתֵּי אֵלּוּ שָׁוּוֹת וְכוּ' מְסֻפָּר שִׁפְתֵי חֲכָמִים):

כַּעֲצָמִים. אינקלשירי"ש בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "וְעוֹצֵם עֵינָיו":

כָּכָה לֹא תֵדַע וְגוֹ'. אַף גְּזֵרוֹתָיו שֶׁל מָקוֹם לְעִנְיַן עֲנִיּוּת וַעֲשִׁירוּת כַּךְ עֲלוּמוֹת הֵם מִמְּךָ וְלֹא תְמַנַּע מִן הַחֶסֶד לִדְאֹג שֶׁמָּא אֶחְסַר מִנְכָסַי וְאֶעָנִי. לֹא אֶעֱסֹק בַּתּוֹרָה וְאֶתְבַּטֵּל מִמְּלַאכְתִּי וְאֶעָנִי, לֹא אֶשָּׂא אִשָּׁה וְיִהְיֶה לִי בָּנִים וְאֶצְטָרֵךְ לְהוֹצִיא עֲלֵיהֶם:

פסוק ו

בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת זַרְעֶךָ וְגוֹ'. אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה בְּיַלְדוּתְךָ, לְמַד תּוֹרָה בְּזִקְנוּתְךָ אִם הָיוּ לְךָ תַּלְמִידִים בְּיַלְדוּתְךָ, יִהְיוּ לְךָ תַּלְמִידִים בְּזִקְנוּתְךָ נָשָׂאתָ אִשָּׁה בַּת בָּנִים בְּיַלְדוּתְךָ תִּשָּׂא בַּת בָּנִים בְּזִקְנוּתְךָ. עָשִׂיתָ צְדָקָה בְּיַלְדוּתְךָ, עֲשֵׂה צְדָקָה בְּזִקְנוּתְךָ:

כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר. אִם תַּלְמִידִים וּבָנִים שֶׁבְּיַלְדוּתְךָ יִתְקַיְּמוּ לְךָ, אוֹ שֶׁמָּא לֹא יִתְקַיְּמוּ אֶלָּא שֶׁבְּזִקְנוּתְךָ. מָצִינוּ בְּרַבִּי עֲקִיבָא, שֶׁהָיוּ לוֹ כ"ד אֶלֶף תַּלְמִידִים מִגַּבַּת וְעַד אַנְטִיפְרַס, וְכֻלָּן מֵתוּ מִפֶּסַח וְעַד עֲצֶרֶת, וּבָא אַצֶל רַבּוֹתֵינוּ שֶׁבַּדָּרוֹם. וּשְׁנָאָה לָהֶם. וּלְעִנְיַן הַבָּנִים מָצִינוּ בְּאַבְצָן: "וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת הֵבִיא לְבָנָיו", וְכֻלָּם מֵתוּ בְּחַיָּיו. וּבְזִקְנוּתוֹ הוֹלִיד אֶת עוֹבֵד וְנִתְקַיֵּם לוֹ:

פסוק ז

וּמָתוֹק הָאוֹר. מָתוֹק הִיא אוֹרָהּ שֶׁל תּוֹרָה:

וְטוֹב לָעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת הַשָּׁמֶשׁ. וְאַשְׁרֵי הַתַּלְמִידִים שֶׁעֵינֵיהֶם רוֹאִים הֲלָכָה מְלֻבֶּנֶת וּמְחֻוֶּרֶת עַל בֻּרְיָהּ, כַּךְ נִדְרָשׁ בְּאַגָּדַת תְּהִלִּים:

פסוק ח

בְּכֻלָּם יִשְׂמַח. יִהְיֶה שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, וּבִלְבַד שֶׁיִּזְכֹּר יְמֵי הַחֹשֶׁךְ וְיֵיטִיב מַעֲשָׂיו שֶׁיִּנָּצֵל מֵהֶם, וְהֵם יְמֵי מִיתַת עוֹלָם, הֵם יְמֵי הָרְשָׁעִים:

כִּי הָרְבֵּה יִהְיוּ. בְּאוֹתָן הַיָּמִים יוֹתֵר מִימֵי הַחַיִּים:

כָּל שֶׁבָּא. עָלָיו יִהְיֶה הֶבֶל וְחֹשֶׁךְ. יֵשׁ הֶבֶל שֶׁהוּא לְשׁוֹן פֶּרְעָנוּת וְצָרוֹת, כְּמוֹ: "כִּי בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ":

פסוק ט

שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ. כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לְעַבְדּוֹ וְלִבְנוֹ: "חֲטָא, חֲטָא, כִּי פַּעַם אַחַת תִּקְלֶה עַל הַכֹּל. אַף כַּאן הֶחְכָּם אָמַר, "שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ. . . וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבֶּךָ", וּבָטוּחַ תִּהְיֶה "כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יְבִיאֲךָ" הַשּׁוֹפֵט "בַּמִּשְׁפָּט":

פסוק י

וְהָסֵר כַּעַס. דְּבָרִים הַמַּכְעִיסִים אֶת הַמָּקוֹם:

וְהַעֲבֵר רָעָה. יֵצֶר הָרַע:

מִבְּשָׂרֶךָ. שֶׁיִּהְיֶה לְךָ לֵב בָּשָׂר:

וְהַשַּׁחֲרוּת. נַעֲרוּת, שֶׁרֹאשׁ אָדָם שָׁחוֹר בִּימֵי עֲלוּמָיו:

פרק יב

פסוק א

וּזְכֹר אֶת בּוֹרְאֶיךָ. תַּמָּן תְּנִינָן, עֲקַבְיָא בֶּן מַהֲלַלְאֵל אוֹמֵר: הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְכוּ', וּמִמַּקְרָא זֶה דָּרַשׁ: "וּזְכוֹר אֶת בּוֹרְאֶךָ", שֶׁתִּתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לְפָנָיו. "וּזְכוֹר אֶת בּוֹרְךָ" קִבְרְךָ, מְקוֹם עָפָר, רִמָּה וְתוֹלֵעָה. "וּזְכוֹר בְּאֵרֶךָ", בְּאֵר שֶׁנִּבְעָתָ מִמְּקוֹרָהּ, הֱיֵא טִפָּה סְרוּחָה שֶׁל זֶרַע וְשֶׁל לוֹבֶן:

יְמֵי הָרָעָה. יְמֵי הַזִּקְנָה וְהַחֻלְשׁוּת:

פסוק ב

עַד אֲשֶׁר לֹא תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, זוּ פַּדַּחַת, שֶׁהִיא מְאִירָה וּמַצְהֶבֶת בְּאָדָם בָּחוּר, וּכְשֶׁמַּזְקֶנֶת, הֱיֵא מַעֲלַת מְמַטִּין וְאֵין מַצְהֶבֶת:

וְהָאוֹר. זֶה הַחוֹטֶם שֶׁהוּא תּוֹאַר קְלַסְתֵּר פָּנִים:

וְהַיָּרֵחַ. זוּ נְשָׁמָה שֶׁמְּאִירָה לָאָדָם, שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּטְלָה הֵימֶנּוּ, אֵין לוֹ מְאוֹר הָעֵינַיִם:

וְהַכּוֹכָבִים. אֵלּוּ הַלְּסָתוֹת, רוּמְנֵי דְאַפֵּי, שֶׁקּוֹרִין פומלי"ש שֶׁל לְחָיַיִם שֶׁמַּצְהִיבִים:

וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם. תְּבוּא כְּהִיֵּית הַמָּאוֹר אַחַר דִּמְעוֹת הַבְּכִי מִכַּמָּה צָרוֹת שֶׁעָבְרוּ עָלָיו:

פסוק ג

שֶׁיָּזֻעוּ. יַרְתִּיתוּ:

שֹׁמְרֵי הַבַּיִת. אֵלּוּ הַצְּלָעוֹת וְהַכְּסָלִים הַמְגִינִים עַל כָּל חֲלַל הַגּוּף:

וְהִתְעַוְּתוּ. יֹאחֲזֵם עִוּוּת שֶׁקּוֹרִין קראנפ"ץ. וְהִתְעַוְּתוּ, אנקרופירונ"ט בְּלַעַ"ז:

אַנְשֵׁי הֶחָיִל. אֵלּוּ הַשּׁוֹקַיִם, שֶׁנִּשְׁעָן כָּל הַגּוּף עֲלֵיהֶם:

וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת. אֵלּוּ הַשִּׁנַּיִם:

כִּי מִעֲטוּ. לְעֵת זִקְנָה רֹב שִׁנָּיו נוֹשְׁרוֹת:

הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת. אֵלּוּ הָעֵינַיִם:

פסוק ד

וְסֻגְרוּ דְלָתַיִם. אֵלּוּ נְקָבָיו:

בְּשָׁמְעַ֖ל קוֹל֙ הַטַּחֲנָ֔ה. קוֹל רֵחַיִם הַטּוֹחֲנִים מַאֲכָל שֶׁבְּמֵעָיו, וְהוּא הַקֵּרְקְבָן וְהַמְּסֵס:
וְיָקוּם֙ לְקוֹל֙ הַצִּפּ֔וֹר. שֶׁאֲפִילּוּ קוֹל צִפּוֹר מְנַעֲרָתוֹ מִשֵּׁנָתוֹ מִשֶּׁהִזְקִין:
וְיִשַּׁחוּ֙ כָּל֙ בְּנ֣וֹת הַשִּׁ֔יר. כָּל קוֹלוֹת שֶׁל כְּלֵי הַשִּׁיר דּוֹמוֹת עָלָיו כְּשִׂיחָה, וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ מַשְׁמָעוֹ. "יִשַּׁחוּ" כְּמוֹ "יִשְׁפְּלוּ". כָּל שָׁרִים וְשָׁרוֹת יִהְיוּ שְׁפָלִים בְּעֵינָיו, וְכֵן בַּרְזִילַי הַגִּלְעָדִי אָמַר לְדָוִד: "אִם אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים וְשָׁרוֹת"?

פסוק ה

גַּם֙ מִגָּבֹ֣הַּ יִֽירָא֔וּ. מְגַבְשׁוּשִׁית וּתְלוּלִיּוֹת שֶׁבָּרְחוֹבוֹת, הוּא דּוֹאֵג לָצֵאת לַשּׁוּק, פֶּן יִכָּשֵׁל בָּהֶם:
וְחַתְחַתִּ֖ים בַּדָּ֑רֶךְ. אֵימוֹת וְחִתּוֹת הָרַבֵּה בַּדְּרָכִים יֵשׁ לוֹ.
חַתְחַתִּ֖ים. לְשׁוֹן כָּפוּל הוּא בַּתֵּבָה, כְּמוֹ "גַּלְגַּלִּים", "קַשְׁקַשִּׁים", "זַלְזַלִּים":
וְיָנֵ֑אץ. לְשׁוֹן "הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים", שֶׁהֲרֵי הָא' לֹא נִקְרֵאת בָּהּ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זוּ קִלְבּוֹסֶת, הנק"א בְּלַעַ"ז, שֶׁעֻצֶּם הַיֵּרֵךְ תָּקוּעַ בָּהּ, וּבְזָקְנוּתוֹ, בְּשָׂרוֹ כָּחוּשׁ וְהָעֻצֶם בּוֹלֵט כְּמוֹ עֵץ הָאֵילָן, שֶׁהוּא בּוֹלֵט:
הַשָּׁקֵ֔ד. אִילָן שֶׁל שְׁקֵדִים, כְּלוֹמַר שֶׁתִּקְפּוֹץ הַזִּקְנָה עָלָיו כְּשָׁקֵד וְזֶה הַמְמַהֵר לְהָנִיץ לִפְנֵי כָּל הָאִילָנוֹת:
וְיִסְתַּבֵּ֥ל הֶחָגָ֖ב. אֵלּוּ הָעֲגָבוֹת, שֶׁתִּהְיוּ דּוֹמוֹת עָלָיו כְּסוֹבֵל מַשָּׂא כָּבֵד.
וְיִסְתַּבֵּ֑ל. אישדרייי"ד שורפיישי"ן בְּלַעַ"ז:
וְתָפֵ֣ר הָאֲבִיּוֹנָ֔ה. חֶמְדַּת תַּאֲוַת נָשִׁים, שֶׁאֵינוֹ נִזְקָק לָנָשִׁים לְתַשְׁמִישׁ. אֶבְיוֹנָה תַּאֲוָה, כְּמוֹ "וְלֹא אֲבִיתֶם", "תַּאֲבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ":

פסוק ו

עַד֩ אֲשֶׁ֨ר לֹא־יֵרָתֵ֜ק חֶ֣בֶל הַכֶּ֗סֶף. זֶה חוּט הַשִּׁדְרָה שֶׁהוּא לָבָן כְּכֶסֶף, וּבְמוֹתוֹ חָסֵר מוֹחוֹ וּמִתְרוֹקֵן וְיָבֵשׁ וּמִתְעַקֵּם בְּתוֹךְ הַחֲלִיּוֹת וְנַעֲשֶׂה כְּשַׁלְשֶׁלֶת. "יֵרָתֵק" לְשׁוֹן "רְתָקוֹת כָּסֶף":
וְתָרֻ֣ץ גֻּלַּ֣ת הַזָּהָ֔ב. זֶה הָאַמָּה שֶׁהַיָּה מְקַלַּחַת מַיִם וְנוֹבַעַת כְּמַעְיָן, כְּמוֹ "גֻּלּוֹת עִלִּיּוֹת". "וְתָרֻץ" לְשׁוֹן רְצִיצָה:
וְתִשָּׁבֵ֥ר כַּד֙ עַל־הַמַּבּ֔וּעַ. זֶה הַכֶּרֶס, שֶׁהִיא עֲבָה וְנִבְקַעַת בְּמוֹתוֹ:
וְנָרֹ֥ץ הַגַּלְגַּ֖ל אֶל־הַבּ֑וֹר. יִתְרוֹצֵץ גַּלְגַּל הָעַיִן בְּתוֹךְ גוּמָא, וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ, גַּלְגַּל שֶׁדּוֹלִין בּוֹ מַיִם מִן הַבּוֹר. כַּךְ נִדְרָשׁ כָּל הָעִנְיָן בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת. וּמִדְרָשׁ קִינוֹת פּוֹתְרוֹ כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל. **וְזָכֹ֥ר אֶת־בּוֹרְאֶ֖יךָ בִּימֵ֣י בְחוּרֹתֶ֑יךָ**. בְּעוֹד שֶׁהַבְּחוּרוֹת שֶׁבָּכֶם קַיֶּמֶת, בְּעוֹד שֶׁהַכְּהֻנָּה קַיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, "וּבָחֹר אֹתוֹ מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן". בְּעוֹד שֶׁהַלְוִיָּה קַיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, "כִּי בוֹ בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ מִכָּל שִׁבְטֶיךָ". בְּעוֹד שֶׁמַּלְכוּת בֵּית דָּוִד קַיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ".

בְּעוֹד שֶׁיְּרוּשָׁלַיִם קַיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ "הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי בָהּ". בְּעוֹד שֶׁבֵּית הַבְּחִירָה קַיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ "וְעַתָּה בָּחַרְתִּי וְהִקְדַּשְׁתִּי. . . הַבַּיִת הַזֶּה". בְּעוֹד שֶׁאַתֶּם קַיָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר, "וּבְךָ בָּחַר ה'".

עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה. אֵלּוּ יְמֵי הַגּוֹלָה.

עַד אֲשֶׁר לֹא תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ. זוּ מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי":

וְהָאוֹר. זוּ תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר".

וְהַיָּרֵחַ. זוּ סַנְהֶדְרִין, דִּתְנַן סַנְהֶדְרִין הָיְתָה כַּחֲצִי גֹּרֶן עֲגוּלָה:

וְהַכּוֹכָבִים. אֵלּוּ הָרַבָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר, "וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים":

וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם. צָרָה אַחַר צָרָה קָשָׁה. אַתָּה מוֹצֵא בְּכָל הַנְּבוּאוֹת הַקָּשׁוֹת שֶׁנִּתְנַבֵּא עֲלֵיהֶם יִרְמְיָה, לֹא בָּאוּ עֲלֵיהֶם אֶלָּא לְאַחַר חֻרְבַּן הַבַּיִת:

בְּיוֹם שָׁיְזוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת. אֵלּוּ מִשְׁמְרוֹת כְּהֻנָּה וּלְוִיָּה:

וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל. אֵלּוּ הַכֹּהֲנִים שֶׁהֵם גִּבּוֹרִים בְּכֹחַ, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא: כ"ב אֶלֶף לְוִיִּם הָיִיתָ אַהֲרֹן בְּיוֹם אֶחָד. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: הַמַּרְאֶה הַזֶּה דָּבָר קַל הִיא, וְהַכֹּהֵן זוֹרְקוֹ יוֹתֵר מִשִּׁשִּׁים אַמָּה:

וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת. אֵלּוּ הַמִּשְׁנַיּוֹת הַגְּדוֹלוֹת. מִשְׁנַת רַבִּי עֲקִיבָא וּמִשְׁנַת רַבִּי חִיָּא וּמִשְׁנַת בַּר קַפָּרָא:

וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת. שֶׁיִּשְׁתַּכַּח הַגְּמָרָא מִן הַלֵּב:

וְסָגְרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק. כְּגוֹן דַּלְתֵי נְחוּשְׁתָּא בֶּן אֶלְנָתָן שֶׁהָיוּ פְּתוּחִים לָרְוָחָה:

בִּשְׁפַל קוֹל הַטַּחֲנָה. עַל יְדֵי שֶׁלֹּא נִתְעַסְּקוּ בַּתּוֹרָה. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל, נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְטָחִינַת הָרֵחַיִם, מָה רֵחַיִם אֵינָן בְּטֵלוֹת לֹא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, אַף כַּאן: "וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה":

וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר. זֶה נְבוּכַדְנֶאצַּר הָרָשָׁע. אָמַר רַבִּי לֵוִי: י"ח שָׁנָה הָיְתָה בַּת קוֹל יוֹצֵאת וּמְפוֹצֶצֶת בַּפַּלְטִין שֶׁל נְבוּכַדְנֶאצַּר: "עַבְדָּא בִישָׁא, זִיל אַחֲרִיב בֵּיתֵיהּ דְּמָרָךְ, דִּבְנֵי מָרָךְ לָא שָׁמְעִין לֵיהּ":

וְיִשַּׁחוּ כָּל בְּנוֹת הַשִּׁיר. "בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יָיִן":

גַּם מִגָּבֹהַּ יִירָאוּ. מִגָּבֹהַּ שֶׁל עוֹלָם יִתְיָרֵא וְיִדְאַג לִבּוֹ, פֶּן יֵעָשֶׂה בּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בָּרִאשׁוֹנִים:

וְחַתְחַתִּים בַּדָּרָךְ. מִתּוֹךְ כַּךְ, יְבַקֵּשׁ לוֹ אוֹתוֹת וּרְמָזִים אִם יַצְלִיחַ בַּדֶּרֶךְ שֶׁיֵּלֵךְ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי עָמַד מַלְאַךְ בָּבֶל אֶל אֵם הַדָּרָךְ. . . לִקְסָם, קִלְקֵל בַּחִצִּים, שָׁאַל בַּתְּרָפִים":

וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד. תִּצְמַח נְבוּאַת יִרְמְיָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה". אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, הַשָּׁקֵד הַזֶּה, מִשָּׁעָה שֶׁהוּא מֵצִיץ עַד גְּמַר פֵּרוֹתָיו כ"א יוֹם. כַּךְ, מִי"ז בְּתַמּוּז עַד תִּשְׁעָה בְאָב כ"א יוֹם:

וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב. זֶה צַלְמוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶאצַּר. "רוּמֵהּ אַמִּין שִׁתִּין פְּתֵיהּ אַמִּין שִׁית". וְאִם אֵין עָבְיוֹ אֶלָּא שֵׁשׁ, אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמוֹד, וְאַתְּ אָמַרְתְּ: "אַקִּימֵהּ בְּבִקְעַת דּוּרָא"? אָמַר רַב בִּיבִי, מַעֲמִידִין אוֹתוֹ וְנוֹפֵל, עַד שֶׁהֵבִיאוּ כָּל זָהָב שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם וְשָׁפְכוּ דִּימוֹס עַל רַגְלָיו לְקַיֵּים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "וּזְהָבָם לְנִדָּה וְלָמַס יִהְיֶה":

וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה. זוּ זְכוּת אָבוֹת. תּוּפַר מִשְׁעֶנֶת אָבוֹת שֶׁלָּכֶם, וְיִהְיֶה "הָאֲבִיּוֹנָה" מִלְּשׁוֹן "אָב":

כִּי הוֹלֵךְ הָאָדָם. יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָא "צֹאן אָדָם," "אָדָם אַתֶּם":

אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ. מִבָּבֶל בָּאוּ, לְבָבֶל חָזְרוּ. תֵּרַח אֲבִי אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר הָיָה:

וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסּוֹפְדִים. גָּלוּת יְכָנְיָה קֹדֶמֶת לְגָלוּת צִדְקִיָּה י"א שָׁנָה. כְּשֶׁהֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר אֶת גָּלוּת צִדְקִיָּהוּ בְּקוֹלְרִין, הָיוּ יוֹצְאִין גָּלוּת יְכָנְיָה לִקְרַאת נְבוּכַדְנֶאצַּר עַל כַּרְחָן עִם שְׁאָר בְּנֵי הָעִיר לְקַלְּסוֹ שֶׁהוּא גִּבּוֹר וּמַצְלִיחַ, וְהָיוּ רוֹאִין אֶת הַשְּׁבוּיִם וְשׁוֹאֲלִין אוֹתָם אִישׁ עַל קְרוֹבוֹ, מַה נַּעֲשָׂה בוֹ, וְהָיוּ מְשִׁיבִין אוֹתָן: "אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת, וַאֲשֶׁר לַשֶּׁבִי לַשֶּׁבִי, וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לַחֶרֶב", וְהָיוּ מְקַלְּסִין בְּיָדָם אַחַת, וּבְיָדָם אַחֶרֶת מְסַפְּקִין וּמְטַפְּחִין הֶסְפֵּד עַל אֲחֵיהֶם וְעַל בְּנֵיהֶם:

עַד אֲשֶׁר לֹא יֵרָתֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף. זוּ שַׁלְשֶׁלֶת יוֹחֲסִין:

וְתָרֵץ גֻּלַּת הַזָּהָב. אֵלּוּ דִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב":

וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל הַמַּבּוּעַ. כַּדּוּ שֶׁל בָּרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה עַל מַבּוּעוֹ שֶׁל יִרְמְיָהוּ, שֶׁשְּׁנֵיהֶם גָּלוּ לְבָבֶל וּפָסְקוּ מִלְּמוּדָם בְּעִנּוּי הַדֶּרֶךְ. תְּחִלָּה גָּלוּ לְמִצְרַיִם, שֶׁהֶגְלָם יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ, וּכְשֶׁהֶחֱרִיב נְבוּכַדְנֶאצַּר אֶת מִצְרַיִם, הֶגְלָם לְבָבֶל:

וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל הַבּוֹר. זוּ בָבֶל שֶׁהִיא זוֹטָא שֶׁל עוֹלָם:

פסוק ז

וְיָשָׁב הֶעָפָר וְגוֹ'. מִבָּבֶל בָּאוּ, לְבָבֶל חָזְרוּ:

וְהָרוּחַ תָּשׁוּב. זוּ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּסְתַּלְּקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, גָּלוּ:

פסוק ח

הֲבֵל הֲבָלִים. אֲנִי רוֹאֶה בָּעוֹלָם:

אָמַר הַקֹּהֶלֶת. מִי שֶׁבּוֹ קִבּוּצַת הַחָכְמָה:

הַכֹּל הָבֶל. כָּל מַה שֶּׁנִּבְרָא בְּשִׁשֶּׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית:

פסוק ט

וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם. וְיוֹתֵר מִמַּה שֶּׁנִּכְתַּב בְּסֵפֶר זֶה. הָיָה קֹהֶלֶת חָכָם:

וְאוֹזֵן. עֹשֶׂה אָזְנִים לַתּוֹרָה, כְּקֻפָּה זוֹ שֶׁאֵין לָהּ אָזְנַיִם לֶאֱחוֹז בָּהּ, וּבָא וְעָשָׂה לָהּ אָזְנַיִם, שֶׁתְּתַקֵּן עֵירוּבִין לִסְיָג שְׁמִירַת שַׁבָּת, וּנְטִילַת יָדַיִם סְיָג לְטָהֳרָה, וְנָזַר עַל הַשְּׁנִיּוֹת סְיָג לָעֲרָיוֹת:

פסוק י

בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת. נָתַן לִבּוֹ, וְחָזַר עַל הַדָּבָר, וּמְצָאוֹ:

דִּבְרֵי חֵפֶץ. הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי:

וְכָתוּב יֹשֶׁר. זֶה תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְהַנְּבִיאִים:

פסוק יא

דִּבְרֵי חֲכָמִים. שֶׁעָשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה בִּגְזֵרוֹת לְהַרְחִיק אֶת הָאָדָם מִן הָעֲבֵירָה, כְּגוֹן אֵכִילַת קָדְשִׁים עַד הַשַּׁחַר, וְהֵם אָמְרוּ עַד חֲצוֹת, וּקְרִיאַת שְׁמַע דְּעַרְבִית כְּמוֹ כֵן:

כַּדְּרבֹנוֹת. מַה דָּרְבָן זֶה מְכַוֵּן אֶת הַפָּרָה לִתְלָמָהּ, כַּךְ דִּבְרֵיהֶם מְכַוְּנִים אֶת הָאָדָם לְדַרְכֵי חַיִּים:

וּכְמַשְׁמְרוֹת נְטוּעִים. מַה מַּסְמֵר זֶה קָבוּעַ, אַף דִּבְרֵיהֶם קְבוּעִים, וּמַה נְּטִיעָה פָּרָה וְרָבָה, אַף דִּבְרֵיהֶם פָּרִים וְרַבִּים לְמְצוֹא בָהֶם טַעַם:

בַּעֲלֵי אֲסִפּוֹת. מַסְמְרִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם גּוּלְגּוֹלֶת אֲסִיפָּה וְגַסָּה, גרוס"ה בְּלַע"ז. כֵּן פֵּרְשׁוֹ דּוֹנָשׁ בֶּן לַבְרַט:

נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד. כָּל דִּבְרֵיהֶם דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים. הוּא אָמָרָן, וְרוֹעֶה אֶחָד נְתָנָן, מֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה.

וּכְמַשְׁמְרוֹת. כְּתִיב בִּשְׁי"ן, שֶׁהַתּוֹרָה בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה סְפָרִים, וּכְמִנְיַן מִשְׁמְרוֹת כְּהַנָּה וּלְוִיָּה:

פסוק יב

וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר. וְיוֹתֵר מִיּוֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת, דְּבָרִים הַכְּתוּבִים בַּסְּפָרִים הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה:

בְּנִי הִזָּהֵר. לִשְׁמֹר דִּבְרֵי חֲכָמִים, וְאִם תֹּאמַר: "אִם יֵשׁ בָּהֶם צוֹרֶךְ, לָמָּה לֹא נִכְתְּבוּ"?

עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ. אִם בָּאנוּ לִכְתֹּב, לֹא הִסְפַּקְנוּ:

וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר. וְאִם בָּא לָתֵת לֵב לְגָרְסָא חֲבִילוֹת יוֹתֵר מִמַּה שֶׁאֵין הַלֵּב מַשִּׂיג, יְגִיעָה הִיא לַבְּרִיּוֹת, שֶׁאֵין לְהַשִּׂיגוֹ, וְלֹא יֹאמַר: "הוֹאִיל וְלֹא אוּכַל לִגְמֹר הַמְּלָאכָה, לָמָּה אַתְחִיל"? אַף —

פסוק יג

סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא. מַה שֶּׁתּוּכַל עֲשֵׂה, וְלִבְּךָ לַשָּׁמַיִם:

וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם. כִּי לַדָּבָר הַזֶּה נִבְרָא כָּל הָאָדָם:

פסוק יד

כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה. אֲשֶׁר אָדָם עוֹשֶׂה, יָבִיא הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט. וּלְכָךְ נָקוּד "מַעֲשֶׂה" פַּתָּ"ח וְהַטַּעַם לְמַעְלָה, לְפִי שֶׁאֵינוֹ דָבוּק לַשֵּׁם:

עַל כָּל נֶעְלָם. אֲפִילוּ עַל הַשּׁוֹגֵג:

אִם טוֹב וְאִם רָע. אֲפִילוּ נִכְשָׁל בְּמִצְוָה, כְּגוֹן נוֹתֵן צְדָקָה לְעָנִי בְּפַרְהֶסְיָא: **סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְגוֹ'**: